

Codex gigas jako odkaz středověké vzdělanosti

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Kateřina Spejchalová**
Vedoucí práce: Mgr. Marek Janosik-Bielski

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina Spejchalová**
Osobní číslo: **P15000531**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: **Codex gigas jako odkaz středověké vzdělanosti**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem mé diplomové práce je popsat a blíže představit vybrané texty z Codexu gigantu. Zaměřím se na skupinu méně rozsáhlých textů (dvě připsané abecedy hlaholskou a cyrilskou, penitenciál, zaříkadla a reguli benediktinského řádu), dále na texty s lékařskou tematikou (Rozprava o oku a Úvod Johannica Johanna Alexandrijského, žáka Tegna Galéna, do fyziologie, rozpravy o lidském těle a jeho nemocech). Samostatné kapitoly chci věnovat Etymologiím Isidora Sevillského a kalendáři s nekrologem. V neposlední řadě zaměřím svou práci na text, který v rámci kodexu předchází Novému zákonu a v dostupných zdrojích bývá označován jako list sv. Jeronýma.

Zvolené metody: analýza, kategorizace, komparace, rešerše.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HLAVÁČEK, Ivan, Jaroslav KAŠPAR a Rostislav NOVÝ. Vademecum pomocných věd historických. 3. opr. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 2002, 544 s. ISBN 80-7319-004-4.

KOLÁR, Jaroslav a Lenka JIROUŠKOVÁ. Návraty bez konce: studie k starší české literatuře. Brno: Atlantis, 1999, 358 s. ISBN 80-7108-190-6.

NECHUTOVÁ, Jana. Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha: Vyšehrad, 2000, 365 s. ISBN 80-7021-305-1.

PLAČEK, Josef. Příspěvky k otázce Nekrologu Podlažického. In Listy filologické. Praha: Jednota českých filologů, 1978, 1 sv., roč. 34.

PLESKALOVÁ, Jana. Tvoření nejstarších českých osobních jmen. Brno: Masarykova univerzita, 1998.

SVOBODA, Jan. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha: Československá akademie, 1964.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Marek Janosik-Bielski

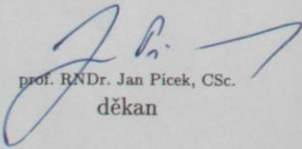
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce:

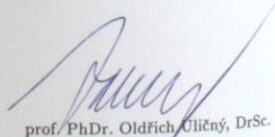
30. dubna 2017

Termín odevzdání diplomové práce:

30. dubna 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS STAG se shodují.

8. 4. 2019

Bc. Kateřina Spejchalová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Markovi Janosikovi-Bielskému za odborný dohled nad mou diplomovou prací doprovázený cennými radami.

Své rodině děkuji za podporu při studiu.

Anotace

Práce se zabývá interpretací vybraných textů Codexu gigantu, největší rukopisné knihy světa. Z rozsáhlejších textů se konkrétně jedná o Řeholi benediktinského řádu, spisy s lékařskou tematikou a kalendář s nekrologem (pramen sloužící k objasnění historie podlažického kláštera a jedinečný materiál pro českou onomastiku). V neposlední řadě je zde prostor věnován Novému zákonu a autorovi překladu známého jako Vulgáta, sv. Jeronýmovi.

Klíčová slova

Codex gigas, středověké lékařství, Nový zákon, Jeroným, penitenciál, Nebeský Jeruzalém, Dávlova bible, benediktini, nekrologium, antroponomastika.

Abstract

This diploma thesis interprets specific texts of the Codex Gigas, which is the largest manuscript in the world. Out of the greater texts, this paper focuses on texts such as the Rule of Saint Benedict, medical themed texts and a calendar containing an obituary, which is used to better understand the history of the Benedictine monastery of Podlažice in Bohemia. The obituary is a unique source of information for the study of the Czech onomatology. The thesis explains the importance of the New Testament and the translation of the Vulgate Bible, translated by Saint Jerome.

Key words

Codex Gigas, medieval medicine, New Testament, Saint Jerome, penitential, Heaven Jerusalem, Devil's Bible, Benedictines, necrologium, anthroponymy.

Obsah

1. O Codexu gigantu.....	12
Původ rukopisu.....	12
Obsah	13
2. Výzkumy spjaté s CG	16
3. Volba a uspořádání textů.....	21
4. Abecedy	23
Fénické písmo	25
Řecké písmo	25
<i>Hlaholice a cyrilice</i>	26
Hebrejské písmo.....	27
Latinské písmo	28
<i>Karolínská minuskule</i>	30
5. Lékařská tematika	31
6. Nový zákon.....	38
Svatý Jeroným	38
Vulgata	42
Nový zákon v Codexu gigantu.....	42
7. Penitenciál a zaříkadla	43
Zpovědní zrcadlo	43
Zaříkadla	43
Celostránkové iluminace	44
8. Řehole sv. Benedikta.....	45
Vyříznutá folia.....	45
Benedikt z Nursie.....	45
Benediktova řehole	47
Benediktini	50
<i>Mužské kláštery v Čechách a na Moravě</i>	51
<i>Podlažice</i>	51
<i>Břevnov</i>	52
<i>Broumov</i>	52

9. Kalendář s nekrologem	55
Přípisky	58
Podlažické řeholnice	59
Nekrologium z antroponomastického pohledu – třídění jmen: jména slovanského původu	61
<i>Jména jednoduchá</i>	61
<i>Jména složená</i>	63
Třídění jmen – jména cizí	63
Jména se známou totožností	67
Kalendář	71
Závěr	72
Dodatek I	74
Dodatek II	76
Seznam použité literatury a webových stránek	78
Seznam příloh	82
Přílohy	84

Seznam zkratek

Codex gigas (CG)

Ottův slovník naučný (OttSN)

Úvod

Codex gigas je rukopisná kniha, která vznikla na našem území v prostorách benediktinského kláštera v Podlažicích. S rukopisem se můžeme setkat v ryze odborných člancích, které se zabývají významem díla a zkoumají důvody sepsání, stejně tak existuje spousta publikací s občas spíše beletristickými prvky, kde autoři věnují prostor především „záhadnému“ vzniku rukopisu a dobovým souvislostem a už se nezabývají dílem z odborného hlediska. Zhodnocení kodexu z filologického pohledu je záměrem mých obou závěrečných prací, ve kterých se zabývám interpretací vepsaných textů a důvodu právě jejich zapsání do *Codexu gigantu*, stejně tak jako určité demystifikaci rukopisu, založené na známé legendě.

V předkládané magisterské práci se podrobněji zabývám těmito texty: abecedami zapsanými na předsádce rukopisu, spisy s lékařskou tematikou a jejich autory, Novým zákonem a životem a dílem sv. Jeronýma, benediktinskou řeholí a řádem obecně, s přihlédnutím k životu sv. Benedikta, kalendářem a jeho nekrologiem spolu s tříděním uvedených jmen a v neposlední řadě také zmiňuji odborníky napříč historií, kteří se rukopisem zabývali.

Závěr své práce věnuji místům na našem území, jež jsou spjatá s rukopisem; Podlažice, Břevnov, Broumov. Místa jsem osobně navštívila a ze svých snímků jsem vytvořila obrazovou přílohu magisterské práce.

Magisterská práce *Codex gigas jako odkaz středověké vzdělanosti* volně navazuje na mou bakalářskou práci *Codex gigas – středověký literární monument* obhájené na Fakultě pedagogické a přírodovědně-humanitní na Technické univerzitě v Liberci v roce 2013.

*„Ut in omnibus glorificetur Deus
per Jesum Christum.“*

*„Ať je ve všem oslavován Bůh
skrze Ježíše Krista.“*

(1Pt 4, 11)

1. O Codexu gigantu

Původ rukopisu

Codex gigas, Codex gigantus, Codex grandis, Codex mixtus, Liber pergrandis, Gigas librorum (*Obří spis, Ohromný spis, Velký spis, Smíšený spis, Převeliká kniha, Obr mezi knihami*), v neposlední řadě *Ďáblova bible*, to vše jsou pojmenování pro největší rukopisnou knihu světa, která vznikla na našem území. Rukopis byl napsán v prostorách benediktinského kláštera v Podlažicích u obce Chrast na Chrudimsku počátkem 13. století. Klášter byl založen šlechticem Vrbatou za panování krále Vladislava I. v roce 1159. Koncem 13. století se podlažičtí mniši dostali do finančních nesnází a rukopis dali v roce 1295 do zástavy cisterciáckému klášteru v Sedlci. V témže roce ho vykoupil Bavor z Nečtin, opat benediktinského kláštera v Břevnově. Břevnovský klášter byl v roce 1420 vypálen husity a novým centrem benediktinů se stal Broumovský klášter. Do Broumova byl převezen také Codex gigas (dále jen CG). Zde zůstal do roku 1594, kdy byl odvezen na Pražský hrad, kde se stal součástí kunstkomy císaře Rudolfa II. Tam zůstal až do třicetileté války, kdy se ho zmocnila švédská armáda a odvezla ho s řadou dalších cenností do Stockholmu, kde je v trezoru Královské knihovny uchovávan dodnes. Detailnější informace o putování CG a místech s ním spjatých nalezneme níže v podkapitole o benediktinech, která je součástí kapitoly Řehole sv. Benedikta.

S původem Codexu gigantu je spojena legenda, díky které vzniklo pojmenování *Ďáblova bible*. Slovy Jana Pečírky: „...v Stokholmě nazývá ji lid knihou *d'ábelskou*, a sice proto, že je v ní rarášek vymalován.“¹ Další zajímavou skutečností jsou informace o vnějším popisu rukopisu, počet a rozložení listů, číslování, písmo, řádkování, typ pergamenu, vazba a desky. Všem těmto zmíněným faktům se hojně věnujeme v první kapitole bakalářské práce.

¹Pečírka (1851), s. 98

Obsah

Rukopis se skládá ze 14 různorodých textů. Na prvním foliu jsou tři původní abecedy – hebrejská, řecká a latinská – a dvě doplněné později, hlaholice a cyrilice. Dále je zde také několik vět o původu knihy. Toto folio je přilepeno k vnitřní straně desky a tvoří tak součást předsádky. Zápisu o původu CG a abecedám se věnujeme v samostatné kapitole Abecedy.

K přilepení prvního folia k předsádce došlo dle M. Wojciechowské v 19. století při opravách poškozené vazby. Byl to důsledek požáru z roku 1697, kdy byl rukopis vyhozen z okna: „*Nie znamy tytułowej strony kodeksu, która – w niewiadomym czasie – została przyklepiona do przedniej okładki, co było najprawdopodobniej wynikiem naprawiania uszkodzen, spowodowanych wyrzuceniem księgi przez okno podczas pożaru w r. 1697.*“² V roce 1649 se CG spolu s dalšími rukopisy dostal do švédského Stockholmu coby válečná kořist. Při požáru zámku Tre Kronor, při kterém zemřel švédský král Karel XI., byl rukopis zachráněn tím, že byl vyhozen z okna. (Pod ním údajně někdo stál a byl zraněn.) Po požáru, při kterém tisíce knih lehlo popelem, sestavil knihovník Johan Jacob Jáchy katalog dochovaných rukopisů s poznámkou o CG: „*velká, černá kniha, dlouhá asi sedm kvarterů (asi 90 cm).*“³ Královnu Kristýnu rukopis zřejmě nedostatečně zaujal, protože po její abdikaci roku 1697, kdy díky tomu, že stále více tíhla ke katolické víře, odmítla být hlavou protestanského státu, nebyl zahrnut mezi knihy, které si vzala s sebou do Říma.

Z doby, kdy nebylo ještě první folio přilepeno k předsádce, máme poznámku J. Dobrovského, který ve svém spise *Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Rußland* uvádí, že hned na začátku jsou

²Wojciechowska (1964), s. 2

³GULLICK, M., I. HLAVÁČEK, J.SVANBERG a A. WOŁODARSKI. *Codex Gigas*. Kungliga biblioteket [online]. [cit. 2018-12-09]. Dostupné z: <http://www.kb.se/codex-gigas/Svensk-Codex-Gigas/>

na zvláštní/samostatné stránce zaznamenány tři abecedy: „*Gleich am Anfange stehen auf einem besonderen Blatte drey Alphabete...*“⁴

Dalším textem v rukopise je *Starý zákon*. Jeho zápis tvoří třetinu CG. Autorem následujících dvou textů je Josephus Flavius, který žil v prvním století n. l. Jedná se o *Židovské starožitnosti (Antiquitates iudaice)* a *Válku židovskou (De bello iudacio)*.

Dále je v kodexu zařazena encyklopedie od Isidora Sevillského, který žil v šestém století ve Španělsku. Dvacet knih *Etymologií* představuje encyklopedii lidského poznání a vědomostí středověku. V rukopise je text napsán na 77 stranách.

Obliba etymologizování se objevuje v pozdní antice. Isidor celou obsáhlou encyklopedii všeho vědění – *Etymologiae* – buduje právě na etymologickém principu – u co největšího počtu užitých odborných termínů se snaží určit původ (*origo*) a původní nezkreslený význam (*etymon*).⁵ Významní medievisté a znalci Isidorova díla i středověkého způsobu myšlení usuzují, že pro Isidora nebylo zkoumání etymologií pouze nástrojem pedagogickým, nýbrž i gnozeologickým (týkající se vědeckého poznání a poznávání), že pro Isidora není etymologie pouze postupem lingvistickým, nevyčerpává se ve sledování dějin slova až k jeho původu. Naopak, usiluje o to, aby odhalením základního významu slova odkryla zároveň smysl skutečnosti, kterou slovo označuje. Pro toho, kdo uvažuje tímto způsobem, má jazyk a jeho slova gnozeologickou funkci. Toto pojetí spočívá v prastaré víře v tajemné spojení slova s předmětem, který označuje.⁶

Výklad Isidorových Etymologií bychom mohli rozdělit do 3 skupin; první skupina jsou pojmy, u kterých je etymologie Isidorova pojetí shodná s dnešním lingvistickým pojetím; dále pojmy, u kterých je výklad mylný; třetí skupinu tvoří pojmy s fantaskním výkladem. Jako příklad můžeme uvést pojem disciplína a vzdělání.

„*Termín disciplina (nauka) je odvozen od slovesa discere (učit se). Proto se také může užívat pojmu scientia (vědění), neboť sloveso scire (vědět) je odvozeno od discere (učit se): nikdo z nás totiž nemá vědění, leda ten, kdo se učí. Z jiného důvodu se označuje jako disciplina proto, že se učí v úplnosti (discitur plena).*“⁷ Slovo *disciplina* nemá žádnou etymologickou souvislost s *plenus*, je skutečně odvozeno od *discere*, patrně přes *discipulus*, jehož utvoření ovšem zůstává nejasné. „*Vzdělání (litterae) je*

⁴Dobrovský (1796), s. 36

⁵Šubrt (2005), s. 84

⁶Kalivoda (2000), s. 29–30

⁷*Etymologie I*, s. 49

jednak obecné (*communes*), jednak ve svobodných uměních (*liberales*). Obecné se nazývá proto, že písmo (*litterae*) obecně (*in commune*) užívají mnozí, když píší a čtou. Vzdělání ve svobodných uměních se tak jmenuje proto, že je znají pouze ti, kdo sepisují knihy (*libros*) a mají teoretickou znalost, jak správně mluvit a psát.“⁸ Latinské *liber*, „knih“, a *liber*, „svobodný“, spolu etymologicky nijak nesouvisí.

Isidoru ze Sevilly je věnována samostatná kapitola v bakalářské práci.

Následují spisy s lékařskou tematikou, které souvisí s činností tzv. salernské lékařské školy. Konkrétně se jedná o *Úvod Johanna Alexandrijského, žáka Tegna Galéna, do fyziologie, rozpravy o lidském těle a jeho nemocech* od Johannitia, *Aforismy* a *Prognostikon* od Hippokrata, spisy od Theophila Protospatharia *De urinis* a Philareta *De pulsibus*; dále díla od Konstantina Afričana, *Practica* a *Liber graduum* a *Liber de oculis*. Více viz kapitolu Lékařská tematika.

Dále je v kodexu zařazen list sv. Jeronýma *Beatissimo papae Damiano* a Jeronýmova předmluva ke čtyřem evangeliím. Této části kodexu je věnována samostatná kapitola Svatý Jeroným. Po těchto textech je zařazen *Nový zákon*, jímž se podrobněji zabýváme opět v bakalářské práci. Dalším zápisem v CG je penitenciál (*Confessio peccatorum*) a zaříkadla; těmto textům se také detailně věnujeme v samostatné kapitole.

Poslední z dlouhých děl je latinsky psaná *Kronika česká (Chronica Boemorum)*, kterou sepsal Kosmas Pražský. Jde o velmi významné dílo – první dějiny českých zemí. Více viz bakalářská práce. Po Kosmově *Kronice* byla vepsána řehole benediktinského řádu. Tímto textem se zabýváme v kapitole Řehole sv. Benedikta. Závěr rukopisu je věnován seznamu bratří podlažického kláštera (*Conspectus confraternitatis monasterii de Podlažice*) a kalendáři s nekrologem, více viz kapitolu Kalendář s nekrologem.

⁸*Etymologie I*, s. 57

2. Výzkumy spjaté s CG

Codexem gigantem se zabývala řada filologů a dalších odborníků. První vědecký výzkum provedl (zřejmě v roce 1603) německý historik a novinář Marquard Freher (1565–1614), který si z rukopisu opsal Kosmovu kroniku, aby ji o rok později vydal. Porovnat texty Kosmovy kroniky se snažil v 18. století také český kněz a knihovník v pražském Klementinu Karel Rafael Ungar (1744–1807), ale nebylo mu to umožněno.

Autorem prvního podrobnějšího popisu rukopisu je Josef Dobrovský (1753–1829), člen a jeden ze zakladatelů Královské české společnosti nauk (Königl. Gesellschaft der Wissenschaften) v Praze a zakladatel české filologie. V roce 1792 navštívil Švédsko při hledání rukopisů odvezených z Prahy v roce 1648.

„V září r. 1791, když byl císař Leopold II. při své korunovaci v Praze do Král. spol. nauk zavítal, připadla Dobrovskému čestná úloha, že na závěrku slavnostní schůze četl stať o oddanosti a příchylnosti národů slovanských k arcidomu Rakouskému, Über die Anhänglichkeit und Ergebenheit der slavischen Völker an das Erzhaus Oesterreich, i podal vznešenému hosti některé básně vyšlé v jazyku českém na oslavu památky korunovační; řeč sama vydána byla potom tiskem, obsahujíc i dodatek, před císařem nečtený, v němž jazyk český v ochranu mocnářovu se poroučí. Z císařského daru 6000 zl., Král. spol. nauk tehdy věnovaných, užito bylo 1000 zl. na podporu Dobrovskému, by mohl vykonati zkumnou cestu do Švédska k ohledání literárních památek, ve válce třicetileté z Čech odvezených.“⁹

Do knihovny dorazil v době její rekonstrukce, přesto mu bylo zapůjčeno třináct českých rukopisů. Ve své knize z roku 1796 (*Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792*) Dobrovský poukázal na to, že CG obsahuje významné české prvky a odhalil tak skutečnost, že se jedná o dílo sepsané na našem území.

⁹Truhlář (1893), s. 733

Český spisovatel a překladatel Josef Pečírka (1818–1870), člen Akademie věd ČR, podnikl podobnou cestu o padesát let později a v roce 1851 zveřejnil v Časopise českého museum práci s podrobným popisem rukopisu pod názvem *Zpráva o rukopisech českých v královské knihovně v Stokholmě se nacházejících*. Dozvídáme se zde také, jak je v knihovně rukopis uložen: „*Ona leží rozevřena na zvláštním stole nedaleko oken skoro v prostřed sálu a je nejhlavnějším parádním kusem královské bibliotéky stokholmské.*“¹⁰ Ve své knize pojmenovává Pečírka rukopis *Codex grandis*.

Právě čeští badatelé se zasloužili o to, že na rukopis přestalo být pohlíženo pouze jako na kuriozitu a byl vyzdvižen jeho vědecký přínos. V roce 1811 vydal Švéd Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), literární kritik a asistent v Královské knihovně, první publikaci s popisem rukopisu ve švédštině – *Försök till en Bibliografi öfver de Manuskripter och Litterära Rariteter som finnas i det Kongl. Allmänna Biblioteket i Stockholm*.

Významný objev o původu CG učinil v roce 1847 skotský filolog George Stephens (1813–1895), který na prvním foliu odlepil zápis hlaholice a nalepil ho o kousek níže. Tím se odkryla slova opata Bavora z Nečtin o původu rukopisu. Zápis Stephens chemicky zvýraznil. Více viz kapitolu Abecedy.

Dalším důležitým badatelem byl Beda Franz Dudík (1819–1890), rajhradský benediktinský mnich a profesor historie na brněnské univerzitě. Do Švédska přišel v červnu 1851 a zůstal zde až do září téhož roku, aby se věnoval přezkumu rukopisů, které mají vliv na moravskou historii. V roce 1852 publikoval výsledek své práce pod názvem *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte (Výzkumy ve Švédsku pro dějiny Moravy)*. Jedná se o základní studii, která zahrnuje také rukopisy z Čech a představuje důkladný popis CG. Ten je zde pojmenováván pod označením *Gigas librorum*. Jak Josef Pečírka, tak i Beda Dudík učinili o svých výzkumech zápis přímo do CG, konkrétně do spodní části

¹⁰Pečírka (1851), s. 98

posledního listu. „Dne 21. srpna 1850 dokončil jsem práci svou v bibliotece říšské Stokholmské přehlédnutím této znamenité knihy. Pečírka. doktor lékařství.“ (Vedle je zápis přeložen do švédštiny.) A zápis od Dudíka: „Dr. Beda Dudík monarchus Ord. S. P. (Ordinis Sancti Patri) Benedicti monasterii Rayhradensis in Moravia codicem hunc aliquando matri meae, monasterio Breunouiensi pertinentem lustravi tempore aestatis A. D. (Anno Domini) 1851“¹¹ V překladu: „Doktor Beda Dudík, mnich benediktinského řádu z Rajhradu na Moravě, přezkoumal tuto knihu, která dříve patřila mému mateřskému klášteru v Břevnově, v létě léta Páně 1851.“

Norský teolog Johannes Belsheim (1829–1909) pracoval s kodexem v zimě 1877–1878. Podařilo se mu dosáhnout pozoruhodných výsledků – dokázal, že zápis Janova zjevení a Skutky apoštolů jsou ve starší verzi, než je Vulgáta, tzv. Vetus Latina. Více o verzi Vetus Latina a o Vulgátě viz kapitolu Sv. Jeroným. (Předmětem jeho předešlého výzkumu se stal další slavný rukopis Královské knihovny z 8. století – *Codex aureus* – *Zlatá kniha* – čtyři latinská evangelia napsaná zlatým inkoustem na stříbrném a purpurově zbarveném pergamenu.)

Literární historik Václav Flajšhans (1866–1950), člen Královské české společnosti nauk, podnikl několik studijních cest do zahraničí; s cílem prozkoumat tamní knihovny a zdokumentovat české rukopisy v jejich držení se vydal do Skandinávie. Pod názvem *Knihy české v knihovnách švédských a ruských* (1897) ve zkratce popisuje i CG, přičemž zde odkazuje na práce Dobrovského a Dudíka.

Mezi další badatele, kteří se CG zabývali, patří středoškolský profesor a historik, podlažický rodák Josef Plaček (1878–1961), který v letech 1908–1909 vedl archeologické výzkumy v Podlažicích. Své poznatky publikoval pod názvem *Příspěvky k otázce nekrologu podlažického* (Listy filologické 34, 1907). Na místě dnes již neexistujícího benediktinského kláštera je vystaven kostel

¹¹GULLICK, M., I. HLAVÁČEK, J.SVANBERG a A. WOŁODARSKI. *Codex Gigas* Kungliga biblioteket [online]. [cit. 2018-12-09]. Dostupné z: <http://www.kb.se/codex-gigas/cze/Browse-the-Manuscript/Kalendarium/Forklaring-till-kalendariet/?mode=1&page=621#content>

sv. Markéty, v jehož okolí byly objeveny archeologické nálezy dokazující fakt, že ve své době byl klášter bohatý a prosperující. Vyvrací se tím jedna z hypotéz, která tvrdí, že podlažický klášter byl příliš chudý a bezvýznamný, aby si mohl dovolit sepsat tak obsáhlé a nákladné dílo, jako je CG.

Maria Wojciechowska (1902–1990), polská literární historička, autorka statě *O największym kodeksie czeskim* (Studie o rukopisech, 1964), přichází s domněnkou, že klášter mohl být zbudován právě za účelem sepsání rukopisu. Ostatní benediktinské kláštery by tento podlažický mohly podporovat v jeho úsilí poskytnutím předloh k opisu či materiálním zabezpečáním.

„Wiemy też, że w odległym o 13 km Chrudimie, klasztor brzeznowski miał dziesięcinę z targu i kar sadowych. Bardzo to skape wiadomości, nie pozwalające na żadne wnioski. Ale jeżeli nie „in einer grösseren Produktionsstätte“ tylko w małym, liczącym najwyżej 20 mnichów klasztorze powstał Codex Gigas, to chyba wtedy byłoby możliwe, kdyby już samej fundacji klasztoru przyświecał ten wielki cel, po prostu, gdyby klasztor podlažický w tym celu został ufundowany. W takim przypadku, nie tylko bratnie klasztory, ale także biskup i nawet inne zákony, zjednane wielkością podjętego dzieła, nie skapityby chyba nie tylko podziwu, ale i pomocy w dostarczaniu potrzebnych ksiąg, posarzy i środków materialnych.“¹²

Profesor Antonín Friedl (1890–1975), historik se zaměřením na středověké rukopisy, je autorem monografie z roku 1929 *Kodex gigas – český iluminovaný rukopis románský v Královské knihovně ve Stockholmu*. V úvodu knihy se autor věnuje historii rukopisu a popisu kodexu, včetně obsahu. Hlavní část knihy je věnována popisu písma, iniciál a iluminací.

Mezi další knihovníky, kteří se zabývali CG, se řadí Švéd Sten Gabriel Lindberg (1914–2007), který je autorem článku *Codex gigas*, otištěného v periodiku knihovny *Biblis* v roce 1957. Zde předkládá hypotézu, že text i výzdoba kodexu vykazují hispánské rysy. Dále přidává překlad penitenciálu do švédštiny.

¹²Wojciechowska (1964), s. 35–36

Dalším historikem umění, který se zaměřil na grafické prvky, byl Švéd Carl Nordenfalk (1907–1992). V příspěvku *Heaven and Hell in a Bohemian Bible of the early 13th century* (New York, 1975) hledá mj. argumenty, že autor textu je zároveň iluminátorem.

Jednou z otázek vztahujících se ke kodexu je právě samotné uspořádání a volba uvedených textů. Touto problematikou se zabýval český literární historik Jaroslav Kolár (1929–2013). Vzájemnou propojenost textů vysvětluje v příspěvku *Kodex gigas a otázka jeho sémiotické interpretace* (Český Časopis historický, 1991).

Český historik a specialista na kodikologii profesor Ivan Hlaváček (*1931) je autorem příspěvku *The Necrology of the Codex gigas of Bohemia* (Kungliga Biblioteket Stockholm, 2004), ve kterém se zabývá nekrologiem. Je také autorem jeho transliterace, která je dostupná na webu švédské knihovny.

Na webových stránkách Švédské královské knihovny je o CG uveřejněn popis, jehož autory jsou Anna Wolodarski a Michael Gullick, který v rámci výzkumu v roce 2007 potvrdil hypotézu o jediném autorovi celého rukopisu.

Rok 2007 se stal zlomovým ve výzkumu rukopisu. Kodex byl digitalizován a veřejně zpřístupněn na internetu.

3. Volba a uspořádání textů

Jednou z otázek vztahujících se ke kodexu je právě samotné uspořádání a volba uvedených textů. Jedna z teorií je, že nejdůležitější křesťanskou knihou je bible a další texty v kodexu ji doplňují, protože společně poskytují informace o historii Židů, univerzální znalosti (Isidorovy *Etymologie*), lékařské poznatky a místní dějiny. V této podkapitole budeme vycházet z myšlenek docenta Kolára. Jednou ze zásadních otázek, kterou se Kolár zabýval, je: *Byly texty do sborníku zapisovány náhodně, neboli jde o tzv. codex mixtus, nebo jsou záměrně komponovány do daného celku?*¹³ Především je nápadné a neobvyklé, že obě části bible, *Starý* i *Nový zákon*, nenásledují hned po sobě, jsou odděleny. Po každé z nich je zapsán vždy jeden významný historický text: po *Starém zákonu* historie židovství Josefa Flavia, po *Novém zákonu* *Kosmova kronika*. V tom je možno spatřovat jistou symetrii. Symetrie byla ve středověku chápána jako projev dokonalosti, chápala se však jinak, šířeji než dnes, zahrnovala i významově zatížené párové opozice: nahoře – dole, dobro – zlo, vlevo – vpravo atd. Na základě takto pojímané symetrie je možné „číst“ skladbu kodexu asi takto: ve vztahu ke *Starému zákonu* se díly Josefa Flavia objasňuje historická existence Židovstva, národa vyvoleného, slovy nejvlivnější středověké encyklopedie se vykládá uspořádání světa. Ve vztahu k *Novému zákonu* jako formulaci Kristova učení, na němž je založena církev, se vykládá o hříšnosti a zbožnosti, o nebeském Jeruzalému a ďáblově moci nad světem; tyto partie tvoří v kodexu jakýsi relativně samostatný celek s vlastní symetrií. V základním rozvržení kodexu pak následuje *Kosmova kronika*; na tu lze pohlížet jako na protějšek Flaviovy *Války židovské*, jako na text, který reprezentuje chod lidských věcí ve znamení křesťanství; benediktinská řehole poučuje o mnišství jako cestě k spasení, kalendář vypovídá o církevním roce, řídícím život křesťanů. Jednotlivé texty znamenají v tomto pojetí ještě něco víc než samy

¹³Kolár (1991), s. 49

sebe. Některé texty totiž nejsou v rukopise zapsány celé, ač se tak tváří. Texty můžeme chápat jako jistou metonymii, kdy např. *Kosmova kronika* v tomto pojetí reprezentuje historické dění ve znamení křesťanství vůbec, zařikání zlodějů a nemocí reprezentuje negativní stránky života na tomto světě jako vliv ďáblovy moci. Ke znakovosti poukazuje i další skutečnost: většina textu je v kodexu napsána na velkých plochách tak malým písmem, že se dá přečíst jen s krajním úsilím. Z toho nepoměru mezi velikostí stránky a drobností písma je možné odvodit hypotetický závěr: je důležitější, že texty byly právě v této knize a právě tak zapsány, než to, aby byly čteny.¹⁴

Otázka čtenářské užitečnosti je další zajímavou otázkou spojenou s kodexem a jeho významem. Jedním z mála důkazů svědčících o tom, že se *Codex gigas* používal, nebo alespoň že byl v pozdním středověku určen ke čtení, jsou čtenářská znaménka z proužků bílé jirchy lepená k vnějšímu okraji listů v místech, kde začínal nový text. Dvě znaménka najdeme u Isidorova textu (jedno označuje 1. knihu a druhé 10. knihu). Čtenářská znaménka má také většina knih *Starého a Nového zákona*. Nápisů na znaménkách jsou psané velmi zručně formálním typem písma.

V neposlední řadě se zde ještě musíme vyjádřit k části kodexu, která je věnována lékařské tematice. Sborník *Ars medicinae* byl sepsán v klášteře Montecassino, nejstarším klášteře západního mnišství, který založil Benedikt z Nursie zřejmě v roce 529. (Více viz kapitolu Benediktova řehole). Uvedená skutečnost odpovídá na Kolárovu otázku, že se o *codex mixtus*¹⁵ nejedná; vepsání *Ars medicinae* do CG odkazuje k jednomu z významných počinů benediktinského řádu a zadavatel rukopisu si tuto významnost uvědomoval.

¹⁴Kolár (1991), s. 51

¹⁵Rukopisný svazek, vzniklý svázáním textů příbuzného charakteru, děl jednoho autora či autorského okruhu nebo textů společné proveniencie.

4. Abecedy

Jak již bylo výše zmíněno, rukopis se skládá ze 14 různorodých textů. První záznam je na prvním foliu rukopisu, kde je vedle původních tří abeced – hebrejské, řecké, latinské – a dvou později připsaných – hlaholice a cyrilice, několik slov o původu CG.

Codex gigas získal roku 1295 Bavor z Nečtin pro břevnovský klášter koupí od sedleckých cisterciáků, kteří ho měli v zástavě od původních majitelů a tvůrců, mnichů z Podlažic. Zápis Bavora o koupi byl ve 14. století přelepen opatem Divišem, který původní tři abecedy doplnil o hlaholici a cyrilici.

Břevnovský opat Diviš tak učinil v rámci obnovení cyrilometodějské tradice, kterou podporoval Karel IV. Odkryt byl tento zápis až v roce 1847 skotským filologem Georgem Stephensem, který slovanské abecedy odlepil a zápis chemicky zvýraznil.¹⁶

„Nouerint vniuersi hoc scriptum inspecturi venerabilis pater et dominus Dominus Bavarus diuina miseracione Abbas Monasterii Brevnouiensis, nec non eiusdem loci fere fundator, sacerdos viscera gerens compassiua, tam propter diuinam recompensam, tam etiam reuerendi viri domini Gregorii, sacrosancte pragensis ecclesie pontificis, magnam petitionem librum pergrandem, qui dici potest de septem mirabilibus mundi propter sui immensitatem continentem in se nouum et vetus testamentum, nec non partem omnium septem artium liberalium, Josephum, Cronicam, et Regulam almi sancti patris nostri Benedicti, nec non Kalendarium, quem fratres de Podlasic ob nimiam domus sue egestatem fratribus de Sedlic obligauerunt: sed tum jam prefatus liber fere perditus fuerat et ab ordine perpetue alienatus, nos vero volentes satisfacere precibus prefati antistitis hunc librum redemimus ab abatia sedlicensi ex permissione monasterii Podlasicensis, quorum proprieta fuerat, nolentes eum ab ordine alienari, dantes pro eo pecuniam partam, pro domo nostra Brevnow perpetuo habendeum et utifruendum, superaddentes pecuniam

¹⁶Wojciechowska (1964), s. 2

*super estimacionem valoris libri supradicti. Acta sunt hec anno domini 1295, abbatie vero nostre anno 4.*¹⁷

V překladu: „*Ať vědí všichni, kdo budou do tohoto spisu nahlížet, že důstojný otec a pán Bavor, z boží milosti opat kláštera Břevnovského, a také jeho téměř druhý zakladatel, máje slitovného ducha, jednak z božího úradku, jednak také na velikou prosbu ctihodného pána, pana Řehoře, přesoatě pražské církve biskupa, získal knihu převelikou, kterou lze přiřadit k sedmi divům světa pro její obrovitost, obsahující Nový a Starý zákon, a také část všech sedmi svobodných umění, Josefa (Flavia), Kroniku a Řeholi našeho svatého otce a opatrovníka Benedikta, jakož i kalendárium, kterou bratři podlažičtí pro naléhavou nouzi svého kláštera dali do zástavy bratřím v Sedlci: ale už tehdy se uvádí, že kniha byla téměř ztracená a byla troale mimo držení řádu. My pak, chtějíce učinit zadost probám řečeného představeného, vykoupili jsme nyní knihu od opatství Sedleckého, s dovolením kláštera Podlažického, jehož majetkem bývala, nechtějící, aby byla mimo držení řádu, a dali jsme za ni hotové peníze, aby ji náš břevnovský dům natrvalo vlastnil a užíval, a ještě jsme připlatili nad oceněnou hodnotu uvedené knihy. Toto bylo dojednáno léta Páně 1295, ve 4. roce našeho opatství.*“¹⁸

Díky zápisu uvedených pěti abeced lze na CG pohlížet z didaktického úhlu pohledu. V následujících podkapitolách se budeme věnovat popisu abecedám; začínáme již fénickým písmem, aby byl vývoj abeced historicky ucelen.

Fénické písmo

Ve 12. století př. Kr., díky rozvoji obchodu a nárůstu mořeplaveb, vzešel požadavek na jednoduché a všem dostupné písmo. Féničané, přezdívaní národem obchodníků a mořeplavců, žijící v oblasti dnešního Libanonu a Kréty,

¹⁷Pečírka (1852), s. 99–100

¹⁸Břevnovské arcioopatství. [online]. [cit. 2018-12-09]. Dostupné z: <https://www.brevnov.cz/cs/benediktini-a-brevnovsky-klaster/brevnovsky-klaster-od-13-do-17-stoleti#opat-bavor>

vypracovali systém písma založený na objevu Egyptanů (ti vytvořili abecedu 24 souhláskových znaků).

„Féničané prosluli pěstováním révy a obilí, vlastnili rozsáhlé olivové háje. Velký význam mělo ve Fénicii sklářství. Féničané rovněž objevili, že purpurovým výměškem mořského plže ostranky lze barvit vlnu, a založili na tom výnosnou výrobu a vývoz nachových látek. Ze všeho nejvíce se však féničané proslavili jako obchodníci a zdatní námořníci.“¹⁹

Fénická abeceda tvořící pouze souhlásky se špatně četla, porozumění bylo o to složitější. Samohlásky si musel čtenář podle významu doplnit sám. „Tak například souhlásková skupina „mlk“ nabízela pět způsobů čtení: malk – král, malki – mé království, malak – vládne, malaku – vládli.“²⁰

Řecké písmo

„Podle řecké pověsti Kadmos, syn fénického krále Agénora, vstoupil s početným doprovodem na loď a vyplul z přístavu Tyros, aby našel svou sestru Európu, kterou unesl Zeus v podobě býka přes moře na Krétu. Přišel do Boiótie, tam založil město Théby a podle staré pověsti uvedl do Řecka fénické písmo.“²¹

Tisíc let př. Kr. převzali všech 22 souhlásek fénické abecedy Řekové, kteří zavedli znaky také pro samohlásky. (Celkový počet znaků se tak navýšil na 24 písmen.) Původní fénické psaní zprava doleva nahradili psaním zleva doprava. Zhruba v 5. století př. Kr. vznikly dva typy abeced; typ východořecký (iónský) a typ západořecký (dórský). Z typu východořeckého se vyvinula řecká abeceda a azbuka, z druhého typu abeceda římská (latinská).²²

Mezi důkazy o semitském původu řeckého písma řadíme podobnost názvů jednotlivých písmen (alef – alfa, béth – beta, gimel – gama) a totožný tvar

¹⁹Kéki (1984), s. 83

²⁰Kéki (1984), s. 84

²¹Kéki (1984), s. 97

²²Čapka (1994), s. 13

8 písmen. Dalším důkazem je pořadí písmen v abecedě (v obou abecedách je stejné pořadí) a orientace řádků zprava doleva.²³

Hlaholice a cyrilice

Kolem roku 863 si na Velkou Moravu kníže Rastislav povolal od byzantského císaře Michaela III. Konstantina a Metoděje, bratry z Makedonie. Pro svou misi, šíření křesťanství, si bratři přichystali překlad bible; pro záznam ve slovanském jazyce Konstantin vytvořil slovanskou abecedu z minuskule řecké alfabety – *hlaholici*. Tu tvořilo 38 liter. Používání rodného jazyka místo latiny bylo přijato nepřátelsky. Bratři se museli vydat do Říma k papeži Hadriánu II., aby se hájili. Papež jim dal k používání slovanského písma a jazyka souhlas.

„Nápadně vysoký počet znaků se vysvětluje tím, že Konstantin užil i písmen, jež nebyla nositeli odlišné zvukové kvality (např. tři znaky pro hlásku „i“), dále stanovil zvláštní písmeno pro „st“ a zavedl nová písmena pro ty slovanské hlásky, které v řečtině obsaženy nebyly. Srovnáme-li hlaholské písmo s řeckou kurzivní minuskulou, zarazí nás rozdíly ve tvaru písmen. Během doby se hlaholice – především na chorvatském území – do jisté míry změnila: písmena ztratila svoji zaoblenost a nabyla hranatého toaru. Litery ve slovu se nespojovaly, ale psaly se samostatně těsně vedle sebe.“²⁴

²³Kéki (1984), s. 98

²⁴Kéki (1984), s. 118

Původní hlaholské písmo se užívalo v benediktinském klášteře v Monte Casinu; z něj se na charvátské půdě vyvinula pozdější hranatá hlaholice. Ve stejnou dobu se tato hlaholice používala i v pražském klášteře Na Slovanech (v Emauzích), kam Karel IV. povolal benediktinské mnichy z Charvátska.²⁵

V roce 886 museli čtyři Metodějovi žáci odejít zpět do Bulharska. V té době zde probíhaly boje o nezávislost s Byzancí. Jedním z požadavků bylo převzetí slovanského jazyka a písma. Tento požadavek byl splněn a na dvoře cara Simeona se zrodilo nové slovanské písmo, zřejmě z rukou Klimenta, jednoho z žáků Metoděje. Z řecké majuskule vytvořil *cyrilici*, písmo jednodušší a praktičtější oproti hlaholici. Čítalo 43 liter; 24 bylo převzato z řecké abecedy, 5 znaků z hlaholice a zbytek vytvořil autor sám. Objevuje se zde spojení dvou liter v jednu – ja, ju, je, jo. Cyrilice se stala pro další vývoj písma Slovanů východiskem a šířila se dál.²⁶

Hebrejské písmo

„V historii hebrejského písma představuje důležitý zlom babylónské zajetí. V letech 598–586 př. Kr. upadlo judské království pod nadvládu Nabuchodonozorovu, který násilně odvedl část tamějšího obyvatelstva do Babylónie. Když o půl století později dobyli Babylón Peršané, dovolil perský panovník Kýros Veliký, aby se židovští vyhnanci vrátili do vlasti. (...) Ti převzali zaoblená, elegantní písmena aramejské abecedy, rozšířená a oblíbená po celém Blízkém východě. V průběhu následujících asi 200 let se zrodilo kvadrátní židovské písmo, jež se užívá dodnes. Jak název napovídá, charakteristické je, že každé písmeno tzv. kvadráty vyplňuje malý čtverec. Zůstala zachována orientace řádků zprava doleva.“²⁷

Dějiny aramejského a hebrejského písma se protínají ve Starém zákoně; oběma jazyky byly knihy Starého zákona napsány. Největší dochovaná část je

²⁵Pacnerová (1996), s. 45

²⁶Kéki (1984), s. 119–121

²⁷Kéki (1984), s. 87–89

v hebrejštině. Díky tomu se hebrejštině přezdívá „svatý jazyk“.²⁸ Hebrejšтина má znaky jen pro souhlásky a čte se zprava doleva. Hebrejské písmo slouží k zaznamenání jazyka jidiš, jazyka středoevropských Židů a čítá 22 souhlásek.²⁹

„Podle talmudských učenců má ten, kdo je zvyklý hovořit hebrejsky, zajištěn podíl na posmrtném životě. (...) Mnoho zbožných Židů mělo ve zvyku hovořit „svatým jazykem“ o šabat (nařízený den odpočinku) a svátcích. Od raného středověku vzkvétala pobiblická hebrejská literatura a ve věku osvícenství v ní vznikly rozmanité žánry. Moderní obroda hebrejštiny se datuje od sklonku 19. století, pod vlivem sionismu. Propagovali ji židovští průkopníci např. používáním hesla Ivri, daber ivrit! = Hebrejče, mluv hebrejsky! A její oficiální statut byl potvrzen za britského mandátu. Dnes je hebrejšтина jazykem Státu Izrael, a ačkoli hrstka ultrazbožných Židů dodnes odmítá její každodenní používání jako „svatokrádežné“, neexistuje žádný jiný jazyk, který by sjednocoval Židy všech komunit a názorů.“³⁰

Latinské písmo

V 10. století se vedle staroslověnského písemnictví rozvíjelo také písemnictví latinské, vzniklé z písma řeckého a etruského. Do 19. století převládal názor, že vzniklo výlučně z písma řeckého; německý historik Theodor Mommsen upřesnil současný vliv již zmíněných dvou písem.

„Tutéž otázku objasňuje Magnus Hammarström roku 1920 na stránkách časopisu finské akademie věd. Jeho studie, jejíž český název v překladu zní „Příspěvky k historii etruského, latinského a řeckého písma“, přesvědčivě dokazuje, že Římané se hláskovému písmu naučili od Etrusků a pouze čtyři v etruštině chybějící písmena (B, D, O, X) převzali později od řeckých kolonistů, usazených v jižní Itálii.

Jeden z Hammarströmových důkazů o etruském původu latinského písma spočíval v torzení, že u Římanů není ani stopy po řeckých názvech písmen a že podobně jako Etruskové vyslovovali souhlásky své abecedy zpravidla pomocí připojených samohlásek. Našly se ale i závažnější důkazy, a to důkazy historické. Etruskové se totiž dostali s Řeky do kontaktu dříve než Římané. Vedli s nimi války, obchodovali. Nejvýznamnější bylo, že se Etruskové od nich naučili hláskovému písmu. Tento kulturní vliv uskutečňovali

²⁸Newman (1992), s. 46

²⁹Jean (1994), s. 55–56

³⁰Jean (1994), s. 46–47

ti Řekové, kteří západní (dórskou) variantu svého písma přenesli na Apeninský poloostrov. Ani Etruskové a od nich ani Římané však nepřevzali klasické tvary řeckých písmen. Odchyšky v jejich písmu byly značné.

Někteří historici písma se snažili dokázat, že Latinové znali hláskové písmo už před založením Říma. Nejstarší dochovaná památka, tzv. černý kámen (*lapis niger*), však tuto tezi nepotvrzuje, neboť nevznikla dříve než kolem roku 600 př. Kr. Černý kámen byl nalezen roku 1899 při výkopech na *foru Romanum*, když se pátralo po Romulově hrobě. Text na něm je takřka nečitelný a jeho přesný význam se dodnes nepodařilo zjistit.³¹

Latinské písmo mělo hranatý tvar a nebylo příliš úhledné. Můžeme ho rozdělit do několika skupin.³² Podle vzájemného poměru velikosti liter ho dělíme na:

- a) písma majuskulní (všechna písmena jsou ohraničena dvěma linkami, jsou stejně vysoká);
- b) písma minuskulní (některá písmena vybíhají nad horní nebo pod spodní linku, tedy písma čtyř linek).

Podle způsobu užití je dělíme na písmo:

- a) knižní (dobře čitelné, kaligraficky úhledné, stojaté, písmena psána samostatně);
- b) listinné (méně úhledné, volnějších tvarů, stojaté až mírně nakloněné);
- c) kurzivní (málo úhledné, často těžko čitelné, velmi volných a zjednodušených tvarů, písmena se plynule spojují).

Různé typy písma mají rozličné pojmenování:

- kapitála (nejstarší nápisové písmo, zachovalo se na četných stavbách starověkého Říma, na veřejných budovách, triumfálních obloucích, podstavcích soch a náhrobcích);
- unciála (písmo knižní, pochází z roku cca 170, rozvoji tohoto písma pomohla nová psací látka – namísto papyru začali písaři používat pergamen, který měl hladký povrch);
- polounciála

³¹Kéki (1984), s. 103–104

³²Čapka (1994), s. 14 a Kéki (1984), s. 105–106

- kurzíva (běžné písmo latinských rukopisů, zlehka črtané písmo, které Římané užívali při psaní na destičky potažené voskem);
- karolínská minuskule (okrouhlé a úhledné tvary);
- písmo románské
- písmo gotické
- antikva aj.

Karolínská minuskule

Karolínská minuskule vznikla v 8. století jako reakce na špatnou čitelnost a složitost národních písem. Dříve se tvrdilo, že vznikla na dvoře Karla Velikého, ale postupně vznikala v různých kulturních střediscích v celé říši. Bylo zavedeno důsledné oddělování slov i písmen, hojně vznikaly zkratky. Tvary písmen byly estetické. V této době bylo písmo výlučně spjaté s církevním prostředím.³³ V 9.–13. století byla v Čechách karolínská minuskule jediným druhem latinského písma, které se užívalo v literárních textech i textech úředních. Zde se můžeme setkat s označením *diplomatická minuskula*.³⁴

Karolínská minuskule je druh písma, kterým je napsán CG. Samozřejmě výjimku tvoří zmíněné abecedy, dále je odlišné písmo (verzálky) použito v textech zpovědního zrcadla, v přípiskách v kalendáři a v seznamu velikonočních svátků v kalendáři.

³³Čapka (1994), s. 17

³⁴Kéki (1984), s. 130

5. Lékařská tematika

Po Isidorových *Etymologiích* jsou v CG zařazeny spisy s lékařskou tematikou. Konkrétně se jedná o *Úvod Johanna Alexandrijského, žáka Tegna Galéna, do fyziologie, rozpravy o lidském těle a jeho nemocech* od Johannitia, *Aforismy* a *Prognostikon* od Hippokrata, spisy od Theophila Protospatharia *De urinis* a Philareta *De pulsibus*; dále díla od Konstantina Afričana, *Practica* a *Liber graduum* a *Liber de oculis* v překladu opět od Johannitia. Níže se budeme zmíněným autorům a uvedeným dílům věnovat podrobněji.

Hippokrates z Kósu je považován za zakladatele moderního lékařství, bývá označován za „otce západní medicíny“ a díky němu se lékařství stalo samostatným vědním oborem. Ve svých spisech shrnul dosavadní používané praktiky a medicínu vyčlenil z náboženských praktik. Narodil se do lékařské rodiny kolem roku 460 př. Kristem a jeho životopis můžeme vnímat spíše jako legendu. Hippokratovým otcem a učitelem byl Herakleidas, údajný potomek boha léčení Asklépia, jeho dcery Hygieia, Meditrine a Panakeia představují symboliku hlavních stránek lidského zdraví – čistoty, léčení a hojení. Hippokratův vliv stoupl po založení lékařské školy proslulé svými úspěchy a pokrokovým přístupem. Nejznámější Hippokratova teorie je o existenci čtyř základních tělesných tekutin, které pokud nejsou v těle v rovnováze, člověk nevyhnutelně onemocní (černá žluč, bílá žluč, krev a hlen). Dodnes se používá Hippokratovo rozdělení temperamentů – sangvinik (krev), melancholik (černá žluč), choleric (žluč) a flegmatik (hlen). Nejvýznamnějším dílem, které se připisuje Hippokratovi, je *Corpus hippocraticum*, soubor až 70 textů, které obsahují např. spis *O vzduchu, vodách a krajích* (o vlivu prostředí na člověka), *O svaté nemoci* (každá nemoc má přirozené příčiny), spis *O zlomeninách, O dietě*. Nejznámějším spisem je slavná přísaha, o které se soudí, že byla sepsána buď samotným Hippokratem, nebo jedním z jeho žáků koncem 5. století př. Kristem. Podle

Hippokratovy přísahy má být lékař vnímán jako osoba sjednocující v sobě lékařské umění a filantropickou roli otcovského přítele.³⁵

Mezi další Hippokratova díla patří *Aforismy* a *Prognostikon*; jak již bylo uvedeno výše, úryvky právě z těchto dvou spisů najdeme v CG.

Ottův slovník naučný (dále jen OttSN) uvádí, že aforismus je jadrná a stručná věta, která nám sděluje důležitou myšlenku nebo zásadu.³⁶ Hippokratovy *Aforismy* se řadí mezi nejslavnější dílo lékařské literatury vůbec. Považují se za základní kámen, na kterém stojí medicína; i přes veškeré převraty, kterými věda prošla, jsou *Aforismy* nevyčerpatelným zdrojem lékařské filosofie.

„Již ve starověku uznávali různí vydavatelé aforismů Hippokratových za nutné, aby k správnému vystižení obsahu přičiňovali poznámky rázu filologického nebo lékařského; již tenkráté budovány byly na nich různé theorie a vznikaly na základě nestejných výkladů různé sekty lékařské. Nejdůležitější ze starověkých komentářů byly zajisté poznámky učenců, vzešlých ze škol Alexandrijských, a pak poznámky Galenovy. Různé výklady Alexandrijské se nám přímo nedochovaly, kdežto poznámky Galenovy staly se pro všechny další věky důležitým základem pro zkoumání filologické i pro výklad věcný.“³⁷

Spis *Aforismy* lze rozdělit do 7 oddílů; nelze mezi nimi sledovat přímou souvislost, nicméně se věnují vždy jednomu konkrétnímu tematickému celku.

První oddíl se věnuje vyprazdňování těla a výživě.

„V létě a na podzim snášejí se jídla nejméně snadno, v zimě nejsnáze a po ní pak na jaře.“³⁸

³⁵HANÁK, Přemysl. Hippokrates z Kósu – zakladatel moderní medicíny. [online]. [cit. 2018-10-18]. Dostupné z: <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2015/03/18.pdf>

³⁶Ottův slovník naučný, s. 343,
<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:1cb5aaf0-e6e3-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:2ffdc90-05aa-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>

³⁷Hippokrates (1993), s. 5

³⁸Hippokrates (1993), s. 29

Oddíl druhý se zabývá různorodou problematikou, dietou, úvahami o krizi, terapeutickými předpisy.

„Spánek i nespavost překročí-li náležitou míru, zlé znamení.“³⁹

Třetí oddíl pojednává o vlivu ročních dob a povětrnostních podmínek na nemoci.

„Z lidských povah přizpůsobeny jsou některé dobře nebo špatně létu, některé pak zimě.“⁴⁰

Čtvrtý oddíl obsahuje aforismy o umělém pročišťování, úvahy o účinku černé čemeřice, v té době proslulém léku. V neposlední řadě pojednává tento oddíl o významu potů a močení.

„U lidí, kteří po čemeřici nesnadno dáví, nutno dříve tělo provlhčiti hojnou potravou a klídem.“⁴¹

Pátý oddíl zahrnuje aforismy o spasmu, tetanu, epilepsii, anginách atd. Hlavní část je věnována ženským nemocem, těhotenství, potratům, neplodnosti a nemocem dělohy.

„U ženy, jež je schváčena hysterií anebo špatně rodí, kýchnutí je dobré.“⁴²

V šestém oddíle se setkáme s tématem pouštění žilou.

„Obtížné močení hojí se pouštěním žilou, musí však naseknouti žíly vnitřní.“⁴³

Horečkám se věnují aforismy v sedmém oddíle.

„Nepochází-li horečka od žluče, způsobí vydatné polévání hlavy teplou vodou úlevu.“⁴⁴

Prognostikon je vedle *Aforismů* hned druhý nejznámější a nejvýznamnější Hippokratův spis. Jak samotný název napovídá, Hippokrates se zde věnuje v první řadě všeobecnému významu prognózy vůbec, poznávání nemocí, určení dalšího průběhu nemoci a indikacím. Nechybí ani dokonalý postup léčení.

³⁹Hippokrates (1993), s. 30

⁴⁰Hippokrates (1993), s. 37

⁴¹Hippokrates (1993), s. 44

⁴²Hippokrates (1993), s. 57

⁴³Hippokrates (1993), s. 66

⁴⁴Hippokrates (1993), s. 72

„Zdá se mi býti zvláště výhodno, aby lékař bedlivě pěstoval předvídání. Neboť lékař, který u nemocných napřed pozná i vylicí stav přítomný, minulý a budoucí, zároveň pak zevrubně poví, čeho nemocní opomenuli, vzbuzuje zajisté důvěru, že tím lépe poznává stav nemocných, tak že se mu pak lidé zcela odhodlaně svěřují.“⁴⁵

„Prudká bolest ucha s nepřetržitou a silnou horečkou je hrozná, vzbuzuje nebezpečí, že člověk se pomine se smysly a zhyne. Ježto pak toto místo je velice klamavé, je nutno již od prvého dne pilně přihlížeti také ke všem ostatním příznakům. Lidé mladší zmírají na tuto nemoc již sedmého dne a ještě i dříve, starší lidé pak mnohem později, neboť horečky a blouznění u nich se řídčeji vyskytují, uši pak jim z téže příčiny snáze prohnisají; avšak vrátí-li se nemoc v takovémto věku, zahlazuje velmi mnohé nemocné.“⁴⁶

Mezi další lékařské spisy v CG patří *De urinis* a *De pulsibus*. Autorem prvního zmíněného je Theophilus Protospatharius, o jehož životě není mnoho známo. Předpokládá se, že žil v 7. století, a že po profesionální vojenské kariéře přijal mnišský život. Byl křesťanem, který při všech možných příležitostech vystupoval jako muž s velkou zbožností. I ve svých fyziologických pracích všude poukazuje na to, s jakým obdivem, moudrostí, mocí a dobrem Bůh formoval lidské tělo.⁴⁷

⁴⁵Hippokrates (1993), s. 84

⁴⁶Hippokrates (1993), s. 91

⁴⁷*Theophilus Protospatharius* – Wikipedia. [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Theophilus_Protospatharius

Theophilovi Protospathariovi bývá také připisováno autorství spisu *De pulsibus*; můžeme se setkat s tvrzením, že by autorem měl být jistý Philaretus⁴⁸, nicméně právě Philaretus, či Philotheus, jsou další dvě možná přízviska Theophilova.⁴⁹ Autorství je tedy nejasné. Nicméně oba zmíněné spisy se staly inspirací pro krátké básně pro studenty Gilla de Corbeila, francouzského lékaře, učitele a básníka, které byly zamýšleny jako mnemotechnické pomůcky pro jeho studenty. Svého času to byl oblíbený didakticky-pedagogický materiál.

Poslední tři spisy věnované lékařské tematice jsou díla Konstatnina Afričana (pravděpodobně 1020–1087), středověkého lékaře a řeholníka, rodáka z Kartága. Jeho prvním životopiscem byl Peter Deacon, který uvádí, že byl Konstatnin saracén (středověký francouzsko-italský termín pro muslima ze severní Afriky).⁵⁰ Původem obchodník procestoval 40 let po Egyptě, Arábii, Indii a Etiopii. Pro své znalosti byl údajně podezříván z čarodějnictví. Úkryt před pomluvami našel v italském Salernu, kde do lékařské školy v benediktinském klášteře (*Schola Medica Salernitana*) přinesl několikero lékařských knih. Ty zde začal překládat do latiny.

V r. 1067 odešel do opatství Monte Cassino, konvertoval ke křesťanství, nechal se pokřtít a stal se benediktinským mnichem. Za zásluhy byl uváděn jako *Magister orientis et occidentis* (Mistr východu a západu).⁵¹ Mezi nejvýznamnější dílo, které v Monte Cassinu přeložil, řadíme *Liber pantegni*, kodex s prvním plně komplexním lékařským textem v latině, který spojuje dosavadní vědomosti o anatomii, fyziologii a terapii. Stejně jako v díle *Isagoge Johannitii*, i zde se rozlišuje mezi teorií a praxí; spis se skládá ze dvou částí, *Theoricy* a *Practicy*, z

⁴⁸*Philaretus, De pulsibus* – Kungliga biblioteket. [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <http://www.kb.se/codex-gigas/Svensk-Codex-Gigas/bladdra/Ars-medicinae/Philaretus/?close=False&closechild=False&mode=0&page=484#content>

⁴⁹*Theophilus Protospatharius* – Wikipedia. [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Theophilus_Protospatharius

⁵⁰*Constantine the African* – Wikipedia [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Constantine_the_African

⁵¹PAICHL, Přemysl. *Dějiny zubní medicíny*. [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: http://www.paichl.cz/knihy/Paichl_stomatologie.pdf

nichž každá čítala deset knih. *Theoricu* přeložil Konstantin Afričan jako celek, *Practica* nebyla v jeho verzi dokončena. Dedikace kodexu je Konstantinovu podporovateli, tamnímu opatu Desideriovi předtím, než se stal papežem Victorem III. Ve 12. a 13. století byly do rukopisu připsány různé recepty a další drobné lékařské spisy.⁵²

Díla přeložená Konstantinem Afričanem, jejichž zápisy najdeme v CG, jsou *Practika* a *Liber graduum* – *Knihla kroků*.

Liber graduum, *Knihla kroků*, je anonymní dílo napsané pravděpodobně v perské říši (v textu se setkáváme s odkazy na řeku Zab, přítok řeky Tigris).⁵³ Spis je souborem třiceti homilií adresovaných mezopotámské církvi.⁵⁴

Liber de oculis, *Deset pojednání o oftalmologii*, *Knihla deseti pojednání o oku*, *Rozpravy o oku*, *Knihla o oku*, pod těmito názvy se můžeme setkat s nejpozoruhodnějším překladatelským dílem Hunaina ibn Ishāqa, arabského lékaře a vědce (809–873), nejproduktivnějšího překladatele řeckých lékařských knih. Mezi Araby byl známý jako „šejk překladatelů“.⁵⁵ Zmíněné dílo se stalo první ucelenou učebnicí oftalmologie. Autor zde popisuje anatomii, věnuje se očním onemocněním, příznakům a léčbě. Dílo je založené na překladu Galénových spisů. Hunain ibn Ishāq, známý též jako Johannitius, je také autorem překladu lékařských teorií *Isagoge* (*Úvod*), který sloužil jako úvod ke Galénovu dílu *Tegni*, příručce lékařských zásad, která shrnovala autorovo lékařské učení.⁵⁶

⁵²*Liber pantegni* – Wikipedia [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Liber_pantegni

⁵³*Books of steps* – Wikipedia [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Book_of_Steps

⁵⁴<https://www.slideshare.net/GrzegorzWingert/grzegorz-wingert-artyku-licencjacki-63060635>

⁵⁵https://en.wikipedia.org/wiki/Hunayn_ibn_Ishaq

⁵⁶Výuka řecko-latinské lékařské terminologie ve studijních programech všeobecného lékařství na lékařských fakultách v České republice a ve světě, Aleš Beran, https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/58965/IPTX_2010_1_11410_0_196564_0_9_3381.pdf?sequence=1

Uvedená díla, která jsou zapsána v CG, tedy *Isagoge*, *Aforismy*, *Prognostikon*, *De urinis*, *De pulsibus*, *Practica*, *Liber graduum* a *Liber de oculis*, jsou součástí kánonu lékařských spisů *Ars medicinae*, který byl založen v klášteře Montecassino v 11. století při Salernské lékařské škole (*Schola Medica Salernitana*). Kánon se v průběhu středověku stal první učebnicí medicíny. Prošel několika tiskovými vydáními; z dob 16. století se s ním můžeme setkat pod názvem *Articella*, též *Malé umění*.⁵⁷ Verze, kterou CG obsahuje, je počáteční; v průběhu století byly do *Ars medicinae* další spisy připisovány.

⁵⁷<https://de.wikipedia.org/wiki/Articella>

6. Nový zákon

Svatý Jeroným

Svatý Jeroným, celým jménem *Eusebius Sofronius Hieronymus*, se řadí mezi nejvýznamnější církevní otce latinského západu. Narodil se zámožným rodičům zřejmě v roce 348 ve Stridonu v Dalmácii a bývá mu tak připisován slovanský původ. O svém mládí se Jeroným zmiňuje pouze v jednom svém díle – v *Apologii proti Rufinovi*. Své rodiště nazývá domovem hrubosti, v němž se bohatství pokládá za svátost.⁵⁸

Ve svých dvaceti letech odešel do Říma věnovat se svobodným uměním; studuje gramatiku⁵⁹, rétoriku a filosofii.

Sedmery svobodných umění je program výuky středověkých škol vycházející z antického vědního základu. Poprvé je uvedl Martianus Capella v díle O svatbě Merkura s Filologií. Sedm svobodných umění se dělí na dva stupně, nižší – trivium – představuje gramatiku, rétoriku a dialektiku a student se zde má naučit pomocí studia slov a jazyka vyjádřit myšlenku. Druhý vyšší stupeň – kvadrivium – představuje již věcné studium; zahrnovalo aritmetiku, geometrii, astronomii a hudbu.

Po studiu v Římě putoval Jeroným do Trevíru, hlavního města belgické provincie, kde se věnoval studiu Písem svatých.

„O vnitřním svém životě z těch časů podává Jeroným v listech ze Syrie pouze dvě kusé zprávy. Papeži Damasovi se upřímně přiznává, že po křtu opět tuniku poskvrnil; Rufinovi pak oznamuje, že u polobarbarských břehů Rýnských se rozhodl sloužit Bohu. Nelze sice dokázat, že by byl Jeroným tuniku opět poskvrnil v Gallii, ale není to také pravdě nepodobné. Soudě podle povahy Jeronymovy, pokládám rozhodnutí jeho „sloužit Bohu“ za náhlou reakci po opětném pádu mravním, jež kladu do Gallie. Společenské prostředí v Gallii, jak jsem je shora popsal, nemohlo příliš svědčit mladému štěpu křesťanskému a poklesnutí letory cholerické zpravidla následuje náhlé vystřízlivění.“⁶⁰

⁵⁸Srovnej Lang (1920), s. 8

⁵⁹Za učitele gramatiky měl věhlasného Donáta, jehož latinské elementární gramatiky užíval takřka celý středověk a dodnes jsou základem latinských školních mluvnic. (Lang (1920), s. 8)

⁶⁰Lang (1920), s. 13

Koncem roku 374 se vydal na divokou poušť Chalcis; důvod byl jediný – pokání. Jak píše papeži Damasovi:

*„Z očí mých sálá žádostivost, ruka a noha mne pohoršují, není částky údů mých, již bych nebyl zhřešil; jsem všecek a všecek nečistý. Už jedenkrát duchovně pokřtěn, opět jsem tuniku poskornil. Proto je mi zapotřebí křtu ohnivého.“*⁶¹ Na poušti prožil dva roky plné duchovních zápasů spolu se záblesky Boží přítomnosti. Začal se zde věnovat studiu bible; vnímal, že mnišský a duchovní život vůbec má svůj základ právě ve studiu a Písma a meditaci.⁶²

Na jaře roku 379 poušť opustil a vydal se do Antiochie, k příteli Evagriovi. Zde byl vysvěcen na kněze. Kněžství nepřijal z vlastního popudu, ale z naléhání biskupa antiochejského Paulina a s podmínkou, že zůstane bez pastoračních závazků; chtěl se stát mnichem. ⁶³ Jeronýmovy další kroky vedly do Konstantinopole, k Řehoři Naziánskému, správci biskupského stolce. Zde Jeroným přeložil Eusebiovy kroniky do latiny; není to dějepisné dílo, jak ho chápeme dnes, ale sbírka kusých zápisků k jednotlivým rokům. Dále se zde seznamuje s dílem Origénovým a překládá je.

V roce 382 v Římě ho svým sekretářem učinil papež Damasus. *„Damasus byl ve 4. stol. Jednou z nejvýraznějších postav na římském biskupském stolci. Do úřadu byl zvolen v roce 366 po krvavých potyčkách mezi svými stoupenci a odpůrci. Byl to první římský biskup, který se snažil dodat svému úřadu náležitý lesk a podtrhnout tak jeho výjimečné postavení mezi křesťanskými episkopáty. Zvelebil mimo jiné biskupské sídlo v Lateránském paláci, pravidelně pořádal bohaté a nákladné hostiny, kam zval i olivné pohanské senátory, a potrpěl si na okázalý přepych. Podporoval také tvorbu křesťanské mytologie, především kult mučedníků, nechal zrestaurovat římské katakomby a činil z nich poutní místo, zakládal nové kostely.“*⁶⁴

⁶¹Lang (1920), s. 17

⁶²Srovnej Ventura (2006), s. 212–213

⁶³Lang (1920), s. 49

⁶⁴Šubrt (2002), s. 25

V Římě se stal Jeroným popularizátorem asketického způsobu života. Soudobá společnost to přijímala rozpačitě. Své obdivovatele, resp. obdivovatelky, však našel v rodinách z vyšších kruhů. Jeroným byl díky svému silnému kouzlu osobnosti zván na setkání a věnoval se zasvěcování do tajů Písma spolu se společným hledáním způsobů, jak asketické myšlenky uplatnit v praktickém životě. Stal se z něho duchovní učitel a důvěrník.⁶⁵ Nejvíce ho obdivovala vdova Paula, plachá a přecitlivělá žena, která po smrti manžela potřebovala někoho, kdo by ji vedl. S Jeronýmem ji spojovalo nadšení pro asketický život a oddanost Bohu. Jeroným s ní četl bibli, vysvětloval obtížná místa a učil ji hebrejsky. Jeho asketické působení se stalo osudným jedné z Pauliných dcer, která, ač oddaná křesťanka, matčino fanatické zanícení pro sexuální zdrženlivost nesdílela. *„Když Blesilla po sedmiměsíčním manželství ovdověla, rozhodně neměla v úmyslu zůstat po zbytek života sama. Jeroným kritizoval její zálibu v pozemské marnosti a snaží se ji získat pro duchovní život. Tato jeho snaha nakonec slavila úspěch a Blesilla prošla hlubokou konverzí. Její proměna šokovala římskou společnost: kdysi veselá a okouzující dívka pod Jeronýmovým vlivem zvažněla, začala dodržovat přísný postní režim, umrtovala svoje tělesné žádosti a trávila celé hodiny studiem Písma a modlitbami. Dokonce se v neuvěřitelně krátké době naučila základům hebrejštiny a dožadovala se na Jeronýmovi biblických komentářů. Její duchovní obrácení však bylo příliš radikální a mělo devastující účinek na její křehkou tělesnou konstituci, takže po několika měsících fyzického sebetřýznění zemřela. Její smrt probudila v Římě vlnu nevole, která se obrátila proti jejímu duchovnímu vůdci, jenž byl považován za hlavního strůjce jejího náboženského poblouznění.“*⁶⁶

V Římě pobyl tři roky; toto období bývá označováno za velmi důležité pro jeho tvorbu; papež Damasus Jeronýma v jeho tvůrčích snahách podporoval. Z této doby například pochází spis na obranu „ustavičného panenství blahoslavené rodičky Boží“.

⁶⁵Srovnej Ventura (2006), s. 213

⁶⁶Šubrt (2002), 26–27

„Jakýsi Helvidius, člověk nevzdělaný, zvláštním spiskem obořil se na panenství Mariino po porodu Páně a na vznešenost stavu panenského vůbec. I požádali ctitelé Mariini Jeronyma, aby Helvidia tou zbraní porazil; dlouho však zdráhal se sv. Otec vyhověti prosbě té, aby snad, jak sám vece, obranou svou nezbudil domnění, že spisu Helvidiovu skutečně jakési důležitosti přičítá, až konečně přece k tomu se odhodlal. Tak povstala knížečka „De perpetua virginitate b. Mariae adversus Helvidium.“⁶⁷

V prosinci 384 zemřel Damasus. Nový papež Jeronýmovi nakloněn nebyl; po ztrátě otcovského přítele a ochránce odchází Jeroným na venkov. Natrvalo se záhy usadí v Betlémě; Svatá země se mu jeví jako nejprůhodnější místo pro biblické studium. Tam s ním odchází také jeho obdivovatelka Paula s druhorozenou dcerou Iulií Eustochium. I tato dcera byla oddána asketickým ideálům; věnovala se studiu bible, zpívala žalmy v hebrejštině a už v dívčích letech se zavázala k věčnému panenství. *„Jeroným ji v jednom ze svých dopisů chválí jako první dívku v Římě, která se pro takový krok rozhodla. Právě jí bylo adresováno jeho nejobsáhlejší pojednání na téma asketického života – Epistula ad Eustochium – Dopis Eustochium. Ačkoliv má podobu dopisu, jde spíš o traktát věnovaný panenství a obsahující obecná pravidla, jimiž by se měla dívka oddaná Kristu řídit.“⁶⁸*

V Betlémě ze svého majetku Paula založí ženský klášter (sama ho vede, včetně hospiců pro poutníky) a mužský klášter, který spravuje Jeroným. Ten zde také zřídí školu. Do ústraní se uchyluje v roce 404 po smrti Pauly; bolest ze ztráty překonává usilovnou prací. V roce 419 umírá i Iulia Eustochium a Jeroným ji zanedlouho následuje.⁶⁹

⁶⁷Časopis pro katolické duchovenstvo, s. 164–165

⁶⁸Šubrt (2002), s. 27

⁶⁹Ventura (2006), s. 214–215

Jeronymovo úmrtí se datuje 30. zářím roku 419 nebo 420. Bývá označován za patrona Dalmácie, Lyonu, teologů, učenců, archeologů, studentů, překladatelů, univerzit a vědeckých společností. Mezi jeho atributy se řadí jeskyně, kámen, kardinálský klobouk, kniha a psací potřeby, kříž, lebka, lev a poustevník.

Vulgata

V Římě u papeže Damasa byl Jeroným pověřen revizí latinských překladů Nového zákona, které byly plné různých rozporů a stylistických neobratností. Na základě již existujících verzí měl vytvořit ustálený latinský text. Nový překlad vzbudil v církevních kruzích nevoli a většina autorů se i nadále držela starolatinského překladu (*Vetus Latina*).⁷⁰ Ten je pořízen z řeckých překladů, na rozdíl od *Vulgaty*, který je pořízen z původních jazyků, hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny. Pojmenování pochází ze spojení *versio vulgata*; lidové vydání.

Teprve 8. dubna 1546 tridentský koncil uznal Vulgatu jako závazný latinský překlad Písma.

Nový zákon v Codexu gigantu

Na foliích 253–286 je v CG podle Vulgaty napsán Nový zákon. Jako jediný je tento text v rukopise zapsán celý. Začíná Jeronymovou předmluvou (*Praefatio Hieronymi in Quatuor Evangelia*), na kterou navazuje *Evangelium podle Matouše*, následuje *Evangelium podle Marka*, *Evangelium podle Lukáše* a *Evangelium podle Jana*. Po *Skutcích apoštolů* a *Katolických listech* je vepsáno *Zjevení*, za kterým, na foliu 278, najdeme apokryfní epištolu sv. Pavla k Laodikejským, text, který ve starších prepisech bible chybí.

⁷⁰Srovnej Šubrt (2002), s. 25–26

7. Penitenciál a zaříkadla

Zpovědní zrcadlo

Na foliu 286–289 následuje za Novým zákonem tzv. zpovědní zrcadlo, neboli penitenciál (z lat. *paenitentia* = lítost, *poena* = pokuta, trest), což je pro zpovědníka seznam hříchů spolu s potřebným pokáním. O rozšíření zpovědí se zasloužil IV. lateránský koncil v roce 1215, tedy během psaní knihy. Text je psaný střídavě červeným a žlutým písmem na tmavém podkladu. Každý úsek začíná slovy „Hřešil jsem“ a končí „V tom vyznávám svou vinu.“ Vyznání jsou určena Bohu, Ježíši, prorokům, apoštolům a končí modlitbou za odpuštění. Mezi svatými, k nimž se hříšník obrací, najdeme také sv. Vojtěcha a Václava, české patrony.

Dobrovský se ve svém popisu rukopisu vyjádřil o penitenciálu jako o černokněžnickém nesmyslu, Pečírka jej zas přešel s tím, že si nezaslouží bližší zkoumání.

Zaříkadla

Folia 290–293 patří zaklínadlům a je to také text na tmavých stránkách. Magické formule slouží například k vypátrání zloděje, lékařské formule na pomoc proti epilepsii. Ty se skládají např. z výčtu ďáblů, mezi jejichž jmény jsou vykresleny kříže. „PUTON + PURPURON + DIRANK + CELMACIS + METTON + ARDON + LARDON ASSON. CATULON HEC NOMINA DABO TIBI.“⁷¹

Celostránkové iluminace

Oba předchozí texty, penitenciál a zaříkadla, jsou od sebe oddělené diptychem celostránkových iluminací. Jsou vymalovány v přesném středu

⁷¹Pečírka (1851), s. 103

rukopisu. Město na levé straně diptychu by měl být Nebeský Jeruzalém⁷² a je zarámováno dvěma vysokými věžemi v béžové barvě se zeleným cimbuřím. Mezi nimi se rozprostírá deset oranžových zdí, které občas přerušují další menší věže s cimbuřím v několika různě barevných variantách. Nad hradbami jsou vidět kostely a další budovy. V protikladu k této iluminaci je vyobrazení d'ábla zarámovaného stejným motivem dvou vysokých věží se zeleným cimbuřím. Samotná postava je ve skrčené poloze se vztyčenýma rukama s dlouhými rudými drápy na čtyřech prstech. Obličej má zelený; mohlo by to znázorňovat závist. Tělo je zakryté bederní rouškou vykreslenou jako královský hermelín. Jazyk postavy je rozdvojený; to podporuje osovou souměrnost celé kresby, zároveň to můžeme chápat jako odkaz ke Starému zákonu a dvojjazyčnosti zrádců a pomlouvačů.⁷³ „Na listu 290 je onen pověstný rarášek s rohama zhůru, jichžto špičky k sobě nahnuté jsou. Jazyky má dva červené, z každého ústního koutku jde mu jeden, podobné jsou oněm, jakž je mají satanášové z indického bájesloví, drápy na rukou a nohou má dlouhé silně roztažené.“⁷⁴

Názory odborníků na zmíněný diptych a také jeho propojenost s rukopisem se liší. Jeden z názorů je, že se jedná o samostatnou iluminaci nezávislou na okolním textu (Wojciechowska, 1964). V umístění Nebeského Jeruzaléma a d'ábla právě doprostřed textů penitenciálu a zaříkadel lze však spatřovat hlubokou symboliku. (Friedl, 1929). Pro čtenáře je to ve chvíli pronášení modliteb a pokání odkaz ke spasení oproti zatracení hříšné duše. Nordelfalk ve svém článku přirovnává skrčenou postavu k žábě uvězněné ve skleněném válci.⁷⁵

8. Řehole sv. Benedikta

⁷²Kolár (1991), s. 49

⁷³Nordenfalk (1975), s. 286

⁷⁴Pečírka (1851) s. 103

⁷⁵„like a frog caught in a glass cylinder“, Nordenfalk (1975), s. 285

Vyříznutá folia

Řehole benediktinského řádu byla v CG vepsána po Kosmově Kronice na třech foliích.⁷⁶ Někdy před rokem 1561 byla z rukopisu vyříznuta. Svědectví o existenci této části kodexu nám podává poznámka na foliu 1b břevnovského opata Bavora z Nečtin, který CG v roce 1295 vykoupil ze zástavy v cisterciáckém klášteře v Sedlci. (Více viz závěr této kapitoly.)

Benedikt z Nursie

„Naslouchej, můj synu, učení Pána a otevři ucho svého srdce.“⁷⁷

To jsou úvodní slova Benediktovy řehole, jejímž autorem je Benedikt z Nursie, přezdíváný jako otec západního mnišství. Jeho životopis zpracoval papež Řehoř pod názvem *Život svatého Benedikta*. O Benediktově původu toho není mnoho známo; nevíme datum narození, ale pravděpodobně to bylo kolem roku 480. Narodil se jako dvojče; jeho sestra Scholastika stála při zrodu prvního kláštera benediktinek. Matka sourozenců zemřela při porodu, otec děti svěřil do pěstounské péče. Walter Nigg ve své eseji uvádí následující výrok o Benediktově dětství. *„Již jako dítě měl srdce starce.“⁷⁸* Již v chlapeckých letech byl přemýšlivý a rozvážný, takto lze uvedená slova chápat. Řehoř zaznamenal z období Benediktova jinošství tuto událost - v Římě studoval Benedikt zřejmě gramatiku a rétoriku, svá studia však nedokončil. *„Když viděl, že mnozí klesají do propasti neřesti, stáhl nohu, kterou již položil na práh světa, zase zpět.“⁷⁹* Stáhl se do ústraní a dobrovolně a vědomě se rozhodl žít jako poustevník. V Subiaku, ve městě nedaleko Říma, se zahalený do hábitu odebral do jeskyně ve strmé skalní stěně, kde mohl dle svého úmyslu *„z lásky k Bohu vzít na sebe utrpení a svízele“⁸⁰*. Takto

⁷⁶Kolár (1999), s. 46

⁷⁷Nigg (1991), s. 8

⁷⁸Nigg (1991), s. 18

⁷⁹Nigg (1991), s. 20

⁸⁰Nigg (1991), s. 24

žil tři roky. Po smrti opata k němu přišli mniši s prosbou, aby se stal jejich představeným. Benedikt zprvu odmítl, ale po naléhání souhlasil. Jeho novým domovem se stal zpustlý klášter, kde od mnichů vyžadoval přesné zachovávání klášterního řádu. Ti takto nebyli spokojeni. „*Když Benediktovi nabídli otrávené víno, aby je požehnal, a on nad ním udělal znamení kříže, sklo se rozskočilo. Prostor se zachvěl hrůzou a mniši viděli, že jsou odhaleni, protože Benedikt na místě prohlédl ďábelský plán. Zvedl se ze svého místa a řekl ke shromážděnému konventu: „Ať se nad vámi, bratři, slituje všemohoucí Bůh. Proč jste mi to chtěli učinit? Nepředvídal jsem snad, že se moje a vaše mravy k sobě vůbec nehodí? Jděte tedy a vyhledejte si opata podle svých mravů, protože mě už od nynějška mít nemůžete.“*⁸¹ To bylo druhé zklamání v Benediktově životě. Opět se uchýlil do jeskyně, kam za ním přicházeli muži z okolí a pozorovali jeho skrytý život. Tak došlo k vytvoření malého kláštera, v jehož čele opět stál Benedikt, který takto definitivně opustil poustevnictví. Mezi Benediktův další významný počin patří založení kláštera Montecassino na jihu od Říma.⁸²

„Sv. Benedikt konstruoval svou představu kláštera jako „dílny Boží“. Klášter měl tedy představovat ve svých potřebách zcela autonomní jednotku, jejíž hlavní úsilí směřuje k askezi a kontemplaci. Mniši neměli být rušeni žádnými venkovními vlivy, a pokud už se tak muselo stát, řeholní komunita měla být ze svého života vytrhována jen minimálně (byť je sv. Benedikt vůči přijímání hostí v klášteře o dost vstřícnější než jeho předchůdci). Tuto představu lze nejlépe demonstrovat na příkladu vzorové podoby kláštera, jak ji odráží tzv. st. gallenský plán. Ten, ačkoliv zachycuje pouze ideální, nikdy zcela nerealizovanou představu, přesně koresponduje s duchem řehole sv. Benedikta. Klášter St. Gallen je ovšem významný i z toho důvodu, že se ve zdejší knihovně nachází Codex č. 914, jehož obsahem je opis Benediktovy řehole. Tento st. gallenský opis, vycházející z opisu, který nechal kolem roku 817 pořídit z cášského rukopisu Benediktovy řehole opat

⁸¹Nigg (1991), s. 29

⁸²Nigg (1991), s. 11–38

kláštera v Reichenau Haito, platí za nejhodnotnější dochovanou verzi Benediktovy řehole a jako takový je základem moderních vydání.“⁸³

Svatý Benedikt z Nursie je katolickou církví uznáván jako patron Evropy, učitelů a horníků. Mezi jeho atributy řadíme berli, havrana, chléb, knihu a rozpuklou mísu. Svátý Benedikt zemřel 21. 3. 547 při modlitbě před oltářem. Pochován je společně se Scholastikou v hrobce, nad níž je hlavní oltář montecassinské baziliky.

Benediktova řehole

Řehole sv. Benedikta, lat. *Regula Sancti Benedicti*, též *Sancti Benedicti Regula Monasteriorum*, je považována za jeden z nejdůležitějších dokumentů křesťanství.

„Benediktova řehole je samozřejmě v první řadě spirituálním textem. Sémanticky nemá pojem řehole odkazovat na něco zcela nového, a vzdalovat se tak od osvědčených forem, naopak již jednou osvědčené má předávat dále.“⁸⁴

Řehole se skládá z Prologu a 73 kapitol. Prvních sedm kapitol se zabývá zejména duchovní tematikou – *Druhy mnichů, Jaký má být opat, Svolávání bratří na poradu, Nástroje dobrých skutků, Poslušnost, Mlčenlivost a Pokora*. Druhá část Řehole je zaměřena více na praktické záležitosti, je rozdělena na oddíly, které se věnují cvičení se ve ctnostech, bohoslužbě a trestnímu řádu. Obsahuje např. kapitoly *Počet žalmů v nočních hodinách, Ranní chvály o nedělích a svátcích, Období, kdy se říká Aleluja, Vyloučení pro přestupky, Opětné přijetí bratří, Týdenní služba v kuchyni, Nemocní bratři, Množství pokrmu, Doba jídla, Oděv a obuv bratří, Opatův stůl, Vrátný kláštera, Zákaz hájit jeden druhého, Vzájemná poslušnost bratří*. Poslední kapitola nese název *Tato řehole jako začátek cesty k plné spravedlnosti*.⁸⁵ Benedikt ve svém spisu sestavil několik ctností, o které by měl mnich usilovat. Walter Nigg se ve své stati

⁸³Šrámek (2016), 21–22

⁸⁴Šrámek (2016), s. 24

⁸⁵Srovnej Herwegen (2008), s. 2

zabývá myšlenkou, že pro dnešního člověka je nabádání ke ctnostem staromódní a překonané; lidé se jimi cítí omezováni ve svobodném rozvoji, neberou je vážně. Benedikt byl toho názoru, že člověk, který duchovně o něco usiluje, se nemůže natrvalo vzdát nástrojů duchovního umění.⁸⁶ Na první místo postavil oba nejvyšší Kristovy příkazy, lásku k Bohu a k bližnímu, poté *Desatero*. Ctnosti jsou doplněny osobními radami Benedikta, např. nejednat v návalu hněvu, nesetrvávat v roztrpčení, nemluvit prázdně a směšně.⁸⁷

„Vedle pojmu „otec“ staví Benedikt pojem „mistr“ a „učitel (magister)“, a navazuje tím na nejstarší mnišství. Zde byl učitel a mistr povolán Duchem svatým. (...) Stejně jako staří Otcové mnišství zde dává svatý otec Benedikt na srozuměnou, že se neučinil učitelem (magister) sám, svévolnou opovážlivostí, nýbrž že byl povolán za učitele mnichů Duchem svatým. Zde má každé slovo závažný obsah. Učitel, mistr (magister) je zvláštní osobnost utvářená z tradice. Není pouze učitelem, ale také příkladem. Již svým příkladným životem předává životní moudrost zděděnou od Otců. V řeckém světě byl filozof nejen učitelem, ale vždy i vychovatelem. Jeho úlohou bylo vyškolit „nejlepšího muže“ (řec. áristos anér). Tento obsahově bohatý pojem musíme znát, abychom pochopili, z čeho Benedikt odvozuje životodárný pramen mnišství. Výchova především vyžaduje zprostředkování tradované moudrosti pomocí vlastního života.“⁸⁸

V sedmé kapitole s názvem *Pokora* se dočteme toto: *„Chceme-li tedy, bratři, dosáhnout vrcholu pokory a co nejrychleji dospět k svému povýše-ní v nebi, k němuž se stoupá pokorou v tomto životě, musíme si k výstupu postavit ze svých skutků takový žebřík, jaký se ve snu zjevil Jakubovi: viděl, jak po tom žebříku sestupují a vystupují andělé. Toto sestupování a vystupování nepochybně neznamena nic jiného, než že pýchou se sestupuje a pokorou vystupuje. Ten postavený žebřík je náš pozemský život a Pán jej vztyčuje až k nebi, je-li naše srdce poníženo.“⁸⁹* Benedikt křesťanskou pokoru rozdělil do dvanácti stupňů, kterých když mnich dosáhne, dojde k takové lásce k Bohu,

⁸⁶Nigg (1991), s. 67

⁸⁷Nigg (1991), s. 68

⁸⁸Herwegen (2008), s. 3

⁸⁹Herwegen (2008), s. 86

ze které začne všechno, co dříve zachovával se strachem, plnit bez obtíží a zcela přirozeně a ze zvyku, ne z bázně před peklem, ale z lásky ke Kristu.⁹⁰ Prvním stupněm pokory je mít před očima bázeň Boží, která má vládnout v našich myšlenkách, vůli i smyslech, druhý stupeň pokory je o tom nepodlehnout svým choutkám, ale ani nemilovat jejich naplnění. Třetí až pátý stupeň hovoří o následování Pána s prokazováním poslušnosti, se snášením všeho tvrdého, včetně bezpráví a potupy a v duchu poslušnosti odhalit své nitro opatovi. Šestý až osmý stupeň z vázanosti na závazek poslušnosti definuje zřeknutí se nároků na životní úroveň, na osobní postavení a nároků formovat mnišské životní způsoby. V devátém stupni hovoří Benedikt o sebeovládání v mluvení, v desátém v hlasitém smíchu a v jedenáctém v celkovém vnějším vystupování. Dvanáctý stupeň pokory je o dosažení celkového postoje moudrého člověka, u kterého nastupuje konečné očekávání Božího soudce, který vysloví rozsudek nad naším životem.⁹¹

„Klíčovým pojmem Benediktovy řehole je symbol domu Božího. Tento dům je chápán v širším slova smyslu jako symbol společenství, které je Kristovým tělem a příbytkem Ducha svatého. Domem Božím je tak jednak klášter, jednak řeholní komunita, jednak každý její jednatel. Benedikt chápe mnišskou komunitu jako Kristem svolanou a shromážděnou pospolitost.“⁹²

Jak je již výše zmíněno, svatý Benedikt je autorem řehole, kterou se mniši v klášteře řídili. Existují však pochybnosti, které z Benedikta dělají pouze jakéhosi „opisovače“. V šestém století byla sepsána tzv. *Regula Magistri*, která je s Benediktovou řeholí velmi podobná. Vystává otázka, zda Benedikt tuto řeholi znal a pro svůj klášter ji pouze přepracoval.⁹³ Nepopíratelná je skutečnost, že Benedikt byl velký zakladatel, nebyl obyčejným řeholníkem, byl to světec, který se díval do budoucnosti a nevzpomínal na staré časy. *„Protože byl Benedikt úplně*

⁹⁰Srovnej Nigg (1991), s. 104

⁹¹Srovnej Herwegen (2008), s. 104

⁹²Šrámek (2016), s. 27

⁹³Nigg (1991), s. 51

proniknut evangeliem, stal se optimistickým tvůrčím člověkem, vyznařujícím klid, pokoj a řád, tedy ideály, které dávají životu formu a obsah.“⁹⁴

Benediktini

Benediktini žijí dnes ve všech světadílech; k benediktinské Konfederaci náleží spolu se Slovanskou sv. Vojtěcha 21 kongregací. Ta byla na žádost benediktinů z Československa ustavena papežem Piem Dvanáctým roku 1945. Po obnově řeholního života v r. 1990 přibyl pražský klášter Břevnov a Emauzy, moravský Rajhrad a jugoslávský Čokovac. Do Konfederace patří 370 klášterů, v nichž žije přes 10 000 mnichů. V 520 kláštorech se řídí řeholí sv. Benedikta s mírnější observancí na 11 000 sester.⁹⁵ V roce 2018 Benediktinská konfederace čítá přibližně 7 500 mnichů ve 400 kláštorech, které patří k 19 různým kongregacím, s regionálními rozdíly, zvláštními misemi nebo specifickými duchovními tradicemi. Jeptišek a sester patří k benediktinskému řádu 13 000.⁹⁶

Mottem benediktinů je latinské *Ora et labora*, v překladu *Modli se a pracuj*, v němž je modlitba – *opus Dei* – *Boží dílo* – spolu s prací – *opus manuum* – *dílo rukou* – ideálním prostředkem, jak v životě přemoci „nepřítele duše“.

Na benediktinskou tradici navazuje řád cisterciácký, lat. *Ordo Cisterciensis*, založený v roce 1098 opatem Robertem ve francouzském Cîteaux, lat. *Cistercium*, v klášteře Molesme, který se stal centrem reformního hnutí benediktinského řádu, jež se distancovalo od přepychu a velkoleposti a zaměřilo se na již zmíněné heslo, které benediktini postupně opustili, spolu s prostotou a odříkáním. Prvním cisterciáckým opatstvím v českém království byl klášter Sedlec, založený šlechticem Miroslavem v roce 1142.

⁹⁴Nigg (1991), s. 77

⁹⁵Srovnej Verzich (1992), s. 107

⁹⁶Srovnej <http://www.osb.org/our-roots/a-brief-history-of-the-benedictine-order/>

Mužské kláštery v Čechách a na Moravě

Opatství Břevnov bylo založeno v r. 993 sv. Vojtěchem, v roce 1420 vypáleno husity a v dalších staletích postupně vybudováno a spojeno s broumovským kláštelem. Pražské opatství Ostrov bylo založeno knížetem Boleslavem III. v roce 999, husity zničeno také 1420. V okrese Kutná Hora byla v roce 1039 poustevna sv. Prokopa povýšena na opatství, zrušeno bylo v roce 1785. V okrese Chrudim bylo u obce Chrasti založeno opatství Podlažice před r. 1150, husity zničeno 1421. Ve 2. pol. 13. století vzniklo opatství Broumov u Náchoda; r. 1296 uváděno jako probošství, po zničení Břevnova husity r. 1420 se stalo sídlem břevnovského opata a konventu.⁹⁷

Mezi další sídla mužských klášterů patří opatství Hradiště nad Jizerou, Hradisko, Opatovice, Litomyšl, Třebíč, Kladruby, Postoloprty, Vilémov, Želiv, Emauzy, Rajhrad, opatství sv. Ambrože, sv. Jana pod Skalou v okrese Beroun a sv. Mikuláše na Starém městě pražském. Níže se budeme podrobněji věnovat místům, která mají spojitost s CG.

Podlažice

V roce 1159, za panování krále Vladislava I., byl šlechticem Vrbatou založen benediktinský klášter v Podlažicích u Chrudimi. Codex gigas vznikl v prostorách tohoto kláštera pravděpodobně v letech 1204–1227, přičemž první datum je vymezeno zařazením svátku sv. Prokopa do kalendáře, obsaženého v rukopise. Horní časová hranice je dána posledním zápisem v nekrologu. Mniši byli do podlažického kláštera pravděpodobně převedeni z litomyšlského kláštera, v té době zrušeného. Po dobu své třístaleté existence vyvíjel klášter rozsáhlou kulturní a hospodářskou činnost v celém kraji. Zakládal vesnice v neobydlených částech pomezního hvozdu a osídloval je. Zakládal také ornou

⁹⁷Srovnej Verzich (1992), s. 107–110

půdu a rozsáhlé rybníční hospodářství, které ve zbytcích přetrvalo do současnosti. V klášterních dílnách byla prováděna všestranná řemeslná činnost, v klášterní škole získávali žáci základní vzdělání. Klášter založil město Chrast jako tržní město. 29. dubna roku 1421 byl podlažický klášter zničen orebity. V době zániku kláštera byl již kodex dávno pryč. Současnou dominantou Podlažic je barokní kostel sv. Markéty, který stojí na místě zaniklého benediktinského kláštera a byl vystavěn v letech 1696–1721 biskupem Janem Milčínem z Talmberka, jehož ostatky zde spočívají. Kostel byl dokončen a vysvěcen 22. září 1721 biskupem Janem Adamem Vratislavem z Mitrovic.

Břevnov

Benediktinské arcidiopství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově je nejstarší mužský klášter, spolu s bazilikou sv. Markéty a zahradou je součástí Národních kulturních památek ČR. Sídlí zde také pivovar, kde se vaří pivo Břevnovský Benedict; klášter má nejstarší tradici vaření piva v naší zemi. Pověst praví, že byl klášter založen u pramene potoka, kde se setkal svatý Vojtěch s knížetem Boleslavem při lovu.⁹⁸

Broumov

V roce 1420 byl břevnovský klášter vypálen husity; několik řeholníků bylo při tom upáleno.⁹⁹ Novým centrem benediktinů se stal klášter v Broumově založený v roce 1322 na místě původní tvrze sv. Vojtěcha, kam byl převezen také CG. Součástí broumovské knihovny se stal až v roce 1430; zde sloužil jako „pamětní kniha“, do které se návštěvníci zapisovali na volná folia. Během husitských válek byl kodex 10 let uschován v Kladsku.¹⁰⁰ V dalším století daroval

⁹⁸Srovnej <https://www.brevnov.cz/cs>

⁹⁹Srovnej <http://www.klasterbroumov.cz/cs/klaster-broumov>

¹⁰⁰Srovnej <http://www.klasterbroumov.cz/cs/klasterni-knihovna>

kodeks opat Martin II. Ratibořský z Pravdovic, zvaný Korýtko, císaři Rudolfovi za to, že ho spolu s dalšími broumovskými občany povýšil do šlechtického stavu. Úředník broumovského kláštera Matyáš z Dorndorfu předal 4. března 1594 rukopis v Praze do císařské kunstkomy. K této události je v rukopise s datací před 1. březnem uveden tento zápis: „*Já Hanuš Buchlovecký z Křížkovic, a ten čas úředník na Náchodě, věděti dávám všem vůbec, že tyto knihy v domě mém byly přes noc, v neděli, jenž slove Reminiscere, na noc přivezeny a do pondělí ostaly l. P. 1594 m. p.*“¹⁰¹

„Rudolf II. je označován za podivína a snílka, který před vladařskými povinnostmi utekl do „provinční“ Prahy. Do dějin se ale zapsal také jako milovník umění, vědy, alchymie a astrologie. Za jeho vlády prožívalo umění zlaté časy. Spolu s císařským dvorem se roku 1583 přesunula do Prahy i část vídeňské umělecké sbírky. Budovy, kde bylo toto bohatství uloženo, svou rozlohou několikanásobně převyšovaly císařovy obytné prostory. K několika sálům s uměleckými předměty, které byly součástí císařské rezidence na jižní straně Pražského hradu, se brzy připojily další. Roku 1585 se už císařské sbírky rozrostly do takových rozměrů, že pro ně bylo nutné postavit nové prostory. Pro tento účel císař vybral severozápadní část Pražského hradu a přestavba byla svěřena do rukou italských stavitelů v čele s Giovannim Gargiollou. Kolem roku 1585 se začala při západní hradbě budovat takzvaná Dlouhá stavba (nazývána i Chodbové stavení), spojující jižní a severní křídlo Pražského hradu. Byla dokončena ještě před rokem 1600 a svou délkou 100 metrů byla opravdu velkolepá. V přízemí byla umístěna sedlovna, kde byla pravděpodobně sbírka vzácných strojů na koně. V prvním patře se nacházela samotná kunstkomy, kde byly ve skříních, truhlách a kabinetech sochy, malé obrazy, kresby, grafiky, antické umění, sbírky uměleckého řemesla, numismatiky, botaniky, etnografie a zoologie ale také vědecké přístroje, hodinové stroje a kuriozity. Druhé patro Dlouhého stavení vyplňovaly dva sály obrazárny. Když se v roce 1600 začaly do těchto prostor stěhovat veškeré Rudolfovy sbírky, byl už téměř dva roky dokončen i takzvaný Španělský sál, dnešní Rudolfova galerie. Celý komplex završila dostavba Nového sálu (dnes označovaného jako Španělský) pro sochařskou sbírku.

Rudolf II. budoval svou sbírku výlučně pro vlastní potěšení. Měl dokonalý přehled o evropském umění, umělcích a sběratelích. Zatímco jiné šlechtické kunstkomy sloužily svému majiteli k reprezentaci a často je navštěvovala i širší veřejnost, přístup do Rudolfových sbírek byl téměř nemožný. Za umělecká díla byly z císařské pokladny vydávány nehorázné sumy. Všichni na pražském dvoře věděli, že císař má zalíbení v obrazech Albrechta Dürera. Za jeho dílo Všichni svatí zaplatil norimberské radě 700 zlatých a vysokou sumu ho stála i známá Růžencová slavnost, kterou pro něj získal další malíř, Hans von Aachen. Její transport do Prahy byl ojedinělou akcí. Obraz byl obalen bavlněnou vatou, koberci a voskovým plátnem. Nakonec ho zavěsili na tyč a z Benátek do Prahy ho nesli najatí nosiči, aby neutrpěl sebemenší poškození.

¹⁰¹Dudík (1852), s. 231

Dürerova díla císaři opatroval i Hans Hoffman, který byl jeho kopistou a tvrdil o sobě, že vidí „Dürerovyma očima“. Rudolf miloval i díla krajinářů jako byl Roeland Savery a Pieter Stevens.

Samostatnou kapitolou pak byla alchymie, v jejíž službách pracovali pro císaře John Dee nebo Edward Kelley, a astronomie v čele s Tychonem Brahe a Tadeášem Hájkem z Hájku. Rudolfova sbírka byla velice rozmanitá a také obrovsky cenná, což vedlo už za císařova života k jejímu rozkrádání.“¹⁰²

Tím končí spojitost kodexu s českým benediktinským řádem.¹⁰³ Na Pražském hradě zůstal CG až do třicetileté války, kdy se ho zmocnila švédská armáda a odvezla rukopis s řadou dalších cenností do Stockholmu. Poté se stal součástí sbírky švédské královny Kristýny. Byl uložen v královské knihovně na stockholmském zámku až do roku 1877, kdy byl přestěhován do nově postavené Královské knihovny ve Stockholmu. Zde je v trezoru uchováván dodnes; je umístěn ve dvojité trezorové místnosti, ve skleněné skříni, která je samostatným trezorem.

¹⁰²<https://www.stoplusjednicka.cz/v-zajeti-umeni-kuriozit-kunstkamora-cisare-rudolfa-ii-1>

¹⁰³Srovnej <https://www.brevnov.cz/cs/>

9. Kalendář s nekrologem

Vznik vlastních jmen osobních spadá do dávné minulosti. První česká antroponyma jsou spojena s počátky češtiny, tj. s 10. stoletím, a svůj původ mají v praslovanštině. V období 10. – 13. století v českých zemích převládala latina; čeština existovala jen v mluvené podobě. Nejstarší důkazy o existenci češtiny nám podávají *bohemika* – česká slova v cizojazyčných, nejčastěji latinských textech, která písař nepřeložil; *glosy* – překlady cizojazyčného textu vepsané přímo do textu; *přípisky* – krátké zápisy v českém jazyce, které nesouvisí s textem rukopisu, do něhož byly vepsány.¹⁰⁴

Antroponymum neboli vlastní jméno osobní je vlastní jméno jednotlivého člověka (termín skupinové antroponymum bývá užíván jako vlastní jméno skupiny lidí). Antroponyma tvoří součást obecnější třídy bionym, tj. vlastních jmen živých nebo jakoby živých bytostí a jiných organismů, jež fungují ve společenských vztazích. Mají charakter substantiva (křestní jméno Jaroslav, příjmení Stojespal) nebo pojmenovacího spojení (přezdívka Bílá paní) a jejich hlavní funkcí je pojmenovat jedince, odlišit je od ostatních jedinců dané třídy a identifikovat je jako jedinečné objekty.¹⁰⁵

V období do r. 1300 převládá jednojmennost a jména slovanská. Jména můžeme rozdělit do skupin:¹⁰⁶

- **složená**, tj. vytvořená spojením dvou významových základů; je to způsob zděděný z doby praindoevropské. Základů je v češtině asi 135. Nejčastější jsou jména končící na:

-*slav*: podle Svobody 100 jmen mužských, 8 ženských (-slava); -*mír*: 77 mužských; -*bor*: 51 mužských, jedno ženské (-bora); -*mysl*: 35 mužských; -*mil*: 27 mužských, 6 ženských (-mila); -*rad*: 30 mužských; -*voj*: 26 mužských; -*host*: 23 mužských, atd.

K těmto jménům se připojují jména s předponou: Bezděch, Zvěst, Kroměžir, Meziles, Nedrah apod.

¹⁰⁴Srovnej Pleskalová (2011), s. 19

¹⁰⁵Pleskalová (2011), s. 9

¹⁰⁶Kopečný (1991), s. 12

- **krácená jména složená** (Plná složená jména byla pro denní styk příliš dlouhá a studená, proto se krátila a ke zkráceným podobám se přidávaly různé přípony.)

K těmto jménům patří: Rostislav ž Rost, Svatopluk ž Pluk, Radimír ž Radim, Sbyslav ž Sbych, Sdeslav ž Sdeš, Dobromil ž Došek, Přemysl ž Přek, Budihost ž Buň, Sdeslav ž Sdeněk.

- **jednočlenná jména**, vzniklá z apelativ a jejich odvozenin:

Baba, Bobr, Rak, Hlava, Strěla; Dědoš, Hádek, Nosek, Stromata; Dobr, Chor, Mil, Mlád, Stár; Bělec, Črnek, Hlúpata, Mladoň.

Podlažický kalendář s nekrologiem (dále jen *Nekrologium*), který je předmětem této kapitoly, se svým rozměrem řadí mezi kratší texty zapsané v CG. Čítá pouhých dvanáct stran a v kodexu je řazen na samém konci. Každý měsíc je na jedné straně, která je nadepsána názvem měsíce a počtem dnů a nocí. Například zápis pro měsíc září na foliu 309v vypadá takto: „*September. Habet dies XXX. Lunas XXX.*“¹⁰⁷

Kalendář v CG se od jiných liší tím, že se v něm kombinuje nekrologium s martyrologiem. Svůj původ mají nekrologia ve víře středověkého člověka v prospěšnost modliteb a konání dobrých skutků za zemřelé. Důsledkem byl vznik *konfraternit* (církevní bratrstvo), jejichž členové si během života zajistili co nejvíce modliteb pronášených ve výroční den jejich smrti, což mělo přispět ke spáse jejich duše. Mezi členy byli i biskupové, panovníci a donátoři, kteří stáli u vzniku klášterů; proto jsou záznamy jejich úmrtí součástí nekrologií.¹⁰⁸

Nekrologia tvoří významnou součást nejstarších pramenů češtiny. V dějinách českého jazyka se tak označují záznamy jmen zemřelých členů nebo dobrodinců kláštera, popř. také jmen významných duchovních a světských osobností (panovníků, biskupů, urozených žen atd.) pořízené do kalendáře k jejich úmrtnímu dni nebo jeho výročí. Často se do nich zapisovala též jména řeholníků sbratřeného kláštera. Tyto

¹⁰⁷Srovnej <http://www.kb.se/codex-gigas/cze/Browse-the-Manuscript/Kalendarium/Calendar/?mode=1&page=616#content>

¹⁰⁸Srovnej Plaček (1907), s. 108

zápisy sloužily k připomenutí jejich úmrtí, neboť bylo zvykem, že se za zemřelé sloužily v příslušném klášteře mše a konaly modlitby (stejnou úlohu plnily nekrology také v klášterech ženských).¹⁰⁹ Martyrologiem se rozumí kniha obsahující seznam mučedníků a světců spolu s nejdůležitějšími zprávami o jejich životě, které denně slaví katolická církev. Oficiálně se jako liturgická kniha objevuje po tridentském koncilu (*Martyrologium romanum*, 1584); jejím předchůdcem je kalendář, čili výčet svátků a svatých, jež se slaví na určitém místě. *Martyrologia* původně obsahovala pouze jména mučedníků, později se připojila jména biskupů, vyznavačů, zasvěcení chrámů (dedikace) atd.¹¹⁰

Seznam zapsaných jmen v *Nekrologiu*, převážně českých, je ojedinělým dokladem českého jazyka přelomu 12. a 13. století a stává se tím také jedním z nejvzácnějších pramenů pro naši onomastiku, ale také pro české dějiny 1. poloviny 13. století. Zaznamenaných jmen je 1635 a náleží osobám zemřelým mezi lety 1150–1229.¹¹¹ V *Nekrologiu* není nikde uveden rok úmrtí; zápisy jsou pouze o konkrétním dni a měsíci. Do kalendáře nebyla zapisována pouze jména členů bratrstva, ale také církevních a světských hodnostářů, i z rodu Přemyslovců, dokonce i jména zemřelých podlažických osadníků.

„Počet jednoznačně identifikovatelných osob tvoří pouhý zlomek celkového počtu. Jsou mezi nimi především téměř úplné řady českých knížat od r. 1034 do 1227, výjimečně i moravský markrabí, a pak rovněž takřka úplná řada pražských biskupů.“¹¹²

V následujících odstavcích vycházíme z transliterace I. Hlaváčka dostupné na webu Švédské královské knihovny ve Stockholmu, kde je přepsáno pouze samotné *Nekrologium*, bez kalendáře. Tím je soupis jmen přehlednější. Některé přípisy Hlaváček uvádí jako zkratky (*fr. n.* ⇒ *frater noster*, *s. n.* ⇒ *soror nostra*) a rozepisuje je až pod textem; některé rozepisuje rovnou u příslušného data (*o.* ⇒ *obiit* – zemřelý). Přípisek *com.* rozepisuje na *comes* (úředník), ale na 4 místech zřejmě předpokládá ženské jméno a připisuje *somitissa* (úřednice). Hlaváčková transliterace je nejnovější a komparaci dalších dostupných prepisů

¹⁰⁹Srovnej Jana Pleskalová (2017): NEKROLOG. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/NEKROLOG> (poslední přístup: 19. 10. 2018)

¹¹⁰Srovnej <http://www.iencyklopedie.cz/martyrologium/>

¹¹¹Srovnej Pleskalová (2011), s. 21

¹¹²Codex gigas – Kungliga biblioteket. Kungliga biblioteket [online]. [cit. 2018-10-19]

se tato kapitola nevěnuje. Lze předpokládat, že každý badatel (B. Dudík, J. Dobrovský, A. Boček, J. Pečírka) si pořizoval opis s představou, že jakýkoliv předchozí není natolik dobrý, jako bude jeho vlastní. Více ke srovnání jednotlivých transliterací viz diplomovou práci A. Vintrové – *Antroponyma v Podlažickém nekrologiu*, která vznikla na Masarykově univerzitě v Brně pod vedením prof. PhDr. Jany Pleskalové, CSc. v roce 2012. Zmíněná závěrečná práce se věnuje třídění všech antroponym v *Nekrologiu* a kategorie členění je podle Pleskalové. Naše kapitola se zabývá tříděním podle Svobody a ukázka jmen je vždy pouze určitý vzorek.

Přípisky

Některá jména mají za sebou přípisek, který poukazuje na společenské postavení, postavení členů konventu, či druh zaměstnání. Jedná se o *abbas*, *abbas de postolopert*, *ozicensis abbas* (opat, opat v Postoloprtech, opat v Oseku); *canonicus* (kanovník); *clericus* (klerik); *conuersus*, *conuersus*, *conuersus nostre congregationis* (konvrš, konvrš naší kongregace/náboženské obce); *decanus* (děkan); *frater noster* (naš bratr); *episcopus*, *episcopus moravie* (biskup, moravský biskup); *monachus*, *monachus inclusus* (mnich, zazděný mnich); *prepositus* (probošt); *presbiter* (presbyter); *prior* (převor); *sacerdos* (kněz); *soror nostra* (naše sestra).¹¹³ Pro členy šlechtických rodů se používalo označení *dux*, *ducellus*, *filius ducis* (kníže); *ductrix* (kněžna); *comes* (hrabě) a *miles* (rytíř). Mezi ojedinělé přípisky patří *conditor*

¹¹³ *Opat* = představený kláštera římskokatolické církve; *kanovník* = kněz vykonávající slavnostní liturgické funkce v určitém kostele; *klerik* = studující katolické bohoslovecké fakulty, bohoslovec; římskokatolický duchovní; *konvrš* = řeholník bez kněžského svěcení; *děkan* = církevní hodnostář; *biskup* = hodnostář církví stojící v čele církevního správního území (biskupství); *mnich* = osoba žijící v klášterní skupině, podrobená řádovým předpisům a disciplíně; *probošt* = představený kapituly; titul faráře historicky významného kostela; *presbyter* = člen rady starších; *převor* = představený kláštera u některých katolických řádů nebo první představený po opatovi.

ecclesie huius pro zakladatele Vrbatu u data 21. 12. (zakladatel tohoto kostela). Na čtyřech místech je připsána celá věta; u jmen donátorů:¹¹⁴

- „*Budizlaus, qui dedit pallium et missale*“ je zápis u data 2. 7. a donátorem byl Budislav, který věnoval klášteru pallium (odznak hodnosti v římskokatolické církvi) a misál (liturgickou knihu).
- „*Fabianus, qui dedit villam*“ je zapsáno u data 3. 7. a jedná se o donátora Fabiána, který věnoval vesnici.
- „*Stephanus, qui dedit necturnalem librum*“ je zápis u data 1. 8. s překladem Štěpán, který daroval klášteru knihu.
- „*Stephanus, qui contulit theloneum in stradune*“ je další donátor Štěpán, který odkázal clo z vesnice Stradouň; zápis je u data 27. 9.

Podlažické řeholnice

Jak je již výše zmíněno, jedním z přípisů je latinské *soror nostra*, které je v Nekrologiu zaznamenáno pětadvacetkrát. Dudík zkratku s. n. původně interpretoval jako *servus noster*, což v roce 1907 Plaček označil za chybné.¹¹⁵ Skupinou jmen jsou osobní jména ženská a mělo by se jednat o sestry řeholnice z Podlažic. Případným dokladem je přípis s. n. bez dalších údajů, což dokazuje zařazení do seznamu „domácích“.¹¹⁶ Ženská jména v Podlažickém nekrologiu jsou důkazem toho, že se jednalo o podvojný klášter.

„*Na základě analogie s benediktinským domem kladrubským, kde roku 1124 světil biskup Otto z Bamberka jeptišky, přisuzuje Charvát tato jména řeholnicím. Předpokládá dále, že podobně jako u Kladrub se i u Podlažic původně jednalo o podvojný klášter pro benediktinské mnichy a jeptišky, jaké byly zakládány na konci 11. a v první polovině 12. století v rámci hirsauské reformy klášterního života.*“¹¹⁷

¹¹⁴Srovnej Codex gigas – Kungliga biblioteket. Kungliga biblioteket [online]. [cit. 2018-11-04]

¹¹⁵Srovnej Plaček (1907), s. 106–107

¹¹⁶Srovnej Charvát (2015), s. 101

¹¹⁷Charvát (2015), s. 99

Jedná se o jména:

Zuerena s. n. (14. 2.)	Bicka s. n. (8. 7.)
Jana s. n. (17. 2.)	Vecka s. n. (8. 7.)
Mirena s. n. (26. 2.)	Bratrumila s. n. (2. 8.)
Borena s. n. (14. 3.)	Rihce s. n. (24. 8.)
Vbinega s. n. (19. 3.)	Presobe s. n. (24. 8.)
Budica s. n. (1. 4.)	Lucia s. n. (19. 10.)
Pribicest s. n. (8. 4.)	Redohna s. n. (22. 10.)
Laurissa s. n. (12. 4.)	Sudaua s. n. (23. 10.)
Tesca s. n. (10. 5.)	Slaua s. n. (1. 11.)
Vbizlaua s. n. (4. 6.)	Dubraua s. n. (4. 12.)
Lubaua s. n. (25. 6.)	Lubaua s. n. (9. 12.)
Hiltcart s. n. (26. 6.)	Branena s. n. (21. 12.)
Blasna s. n. (6. 7.)	

Co se týče postavení řeholnic v benediktinských kláštěrech, jeptišky, které se tam uchýlily před vpády nepřátel a nebyly biskupem zasvěceny u oltáře, mohly kdykoliv svobodně odejít a provdat se, přestože nosily řeholní roucho. Zároveň jako jeptišky mohly být vysvěceny zbožné vdovy, které tím chtěly ukončit svou pozemskou pouť.

Nekrologium z antroponomastického pohledu – třídění jmen: jména slovanského původu

Jména jednoduchá

Jména jednoduchá, resp. nesložená, bývají často vnímány jako přezdívky. J. Svoboda o nich uvádí, že jsou to zásadně dodatečná pojmenování osob, které už vlastní jméno mají a že vznikají až v pozdějším věku na základě povahových či tělesných vlastností.¹¹⁸ Níže jsou uvedeny příklady jmen jednoduchých roztríděných podle apelativního základu; v závorce jsou uvedena data, u kterých najdeme zápisy jmen v *Nekrologiu*:

⑩ **Jména podle společenského postavení:**

Otroca (7. 4.)

Pan (12. 5.)

⑩ **Podle tělesných vlastností, zevnějšku:**

Cernice (4. 1.)

Krassota (3. 1.)

⑩ **Podle vlastností povahových**

Dobremil (7. 1.; 8. 1.)

Milon (5. 1.)

Neroda (5. 1.)

Radost (4. 1.), Radosta (3. 2.; 8. 2.)

Radouan (22. 1.; 14. 3.; 5. 4.; 17. 4.; 28. 7.; 29. 7.; 2. 8.; 3. 10.; 12. 11.; 31. 12.)

Slusek (13. 3.)

⑩ **Podle pořadí, jak se narodily, podle časových pojmů:**

Nedelka (22. 1.)

Pozden (28. 4.)

Sobotka (1. 1.)

⑩ **Podle rodinných vztahů:**

Baba (7. 3.)

¹¹⁸Srovnej Svoboda (1964), s. 41

Bratrumil (13. 1.)

Dedos (14. 11.; 15. 11.)

Sestrena (18. 4.)

⑩ **Podle věkové vrstvy:**

Deua (19. 3.)

⑩ **Podle národní, kmenové nebo územní příslušnosti:**

Bavor (31. 3.)

Zvířata:

Kavka (15. 2.)

Osel (25. 3.)

Vlcek (29. 7.; 5. 10.; 19. 11.; 28. 12.)

⑩ **Rostliny:**

Dubraua (4. 12.)

Kalina (17. 4.; 20. 7.)

Quet (12. 3.)

Mech (31. 3.)

Vrban (22. 1.)

Vrbata (12. 11.; 21. 12.; 31. 12.)

⑩ **Jevy geografické:**

Dnepr (28. 8.)

Stir (15. 8.)

⑩ **Jevy přírodní:**

Mramor (14. 9.)

Zlat (29. 7.)

Zoraua (3. 2.)

Zorena (28. 4.; 25. 11.)

⑩ **Různá abstrakta:**

Dusse (26. 10.)

Jména složená

Analýze složených jmen se podrobně věnuje A. Vintrová v již zmíněné závěrečné práci. Opírá se o *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* J. Pleskalové, ze kterého čerpá strukturu třídění jmen, popisy funkcí, informace o produktivitě formantů ve staročeském období, distribuční pravidla jednotlivých formantů a přiřazení jmen ke slovotvorným typům.

Třídění jmen – jména cizí

Cizí jména pronikají do češtiny od samých počátků. „Německá jména k nám pronikala od nejstarších dob. Přinášely je německé manželky Přemyslovců (v jejich rodu se brzy objevují jména Konrád, Ota, Litold, Děpold, Bedřich), němečtí mniši (břevonovský opat Meinhard, Udalrik). Ale i čeští kněží dostávali při vysvěcení německá jména: sv. Vojtěch přejal jméno svého učitele Adalberta, Jaromír a Zdík se jmenovali jako biskupové Gebhart a Jindřich. Německá jména se dávala při biřmování: Přemysl dostal jméno Otakar. Později přicházeli němečtí rytíři a kolonisté. Nejoblíbenější byla v staré době jména Konrád, Bedřich, Dětrich, Jindřich a Oldřich.“¹¹⁹ Další jména cizího původu přicházejí s křesťanstvím; užívání křesťanských jmen se omezovalo pouze na kláštery, případně šlechtu. Hebrejská jména byla světská i náboženská, jména řecká byla většinou složená, u jmen latinského původu převládala jednojmennost, ale pro svobodné Římany se ujala tříčlenná, popř. čtyřčlenná soustava jmen – Publius Cornelius Tacitus. Kromě oficiálních vlastních jmen vznikala v domácím prostředí jména neoficiální, za účelem odlišení osob stejného jména (*hypokoristika*).¹²⁰

¹¹⁹Kopečný (1991), s. 14

¹²⁰Srovnej Pleskalová (2014), 40–47

Třídění jmen cizího původu vychází z publikace Václava Machka *Etymologický slovník jazyka českého* a Vokabuláře webového (<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>). U jmen je uvedené datum, u kterého najdeme zápis v *Nekrologiu* a každé uvedené jméno je doplněné o krátký etymologický výklad.

a) Příklady jmen latinského původu

Antonius (13. 1., 4. 10.)

- Antonín; „Antoniovi, resp. Antonínům patří“; Antoniové bylo jméno dvou římských rodů; souvisí s lat. Ante „před“, význam čelný, vynikající

Celestinus (21. 4.)

- Celestýn; přídavné jméno caelestis = nebeský

Constantinus (25. 5.)

- Konstantin; přídavné jméno ke Constans = stálý

Lucia (17. 2., 12. 4., 20. 4., 19. 10.)

- Lucie; doslova „světlý, zářící“ (lux = světlo)

Marek (2. 1.)

- přídavné jméno k Marsovi = bůh války

b) Příklady jmen řeckého původu

Agnes (21. 3., 20. 4.)

- Anežka; (h)agnós = čistý, neposkvrněný

Ambrosius (18. 5.)

- Ambrož; přídavné jméno „nesmrtelníkům příslušející; nesmrtelný“

Dionisius (27. 3., 29. 9.)

- Dionysius; přídavné jméno k Dionýsu = řecký bůh vína

Gregorius (5. 1., 30. 1., 5. 8., 6. 12., 16. 12.)

- Řehoř; odvozenina od grégoros = bdělý

Isidorus (8. 3.)

- Isidor; „dar Isidin“, dar bohyně Isidy

Cosma (6. 4.), *Cosmas* (10. 12.)

- Kosmas; kosmos = pořádek, lad

Cristina (16. 4.)

- Kristýna; přídavné jméno ke jménu Christus = Kristův, kristovský

Stephanus (4. 3., 31. 5., 1. 8., 16. 8., 26. 8., 27. 9., 19. 10.), *Scepan* (15. 2., 20. 5., 22. 6., 4. 9., 23. 12.)

- Štěpán; ze slova stephanos = věnec, dávaný vítězům

c) Příklady jmen hebrejského původu

Adam (23. 3.)

- jméno symbolické, znamená pozemšťan – há-adámá = země, prst

Anna (4. 1., 19. 5.)

- z Channá(h) „milost, milostná“

Daniel (21. 4., 4. 4., 9. 8.)

- doslova „mým soudcem je Bůh“

Jan (20. 3., 31. 3., 6. 4., 10. 4., 28. 6., 10. 8., 10. 12.)

- ze jména Jóchánán = Bůh je milostivý

Susanna (24. 3.)

- Zuzana; ze slova šóšanná = lilie

d) Příklady jmen německého původu

Bedrih (24. 3.)

- Bedřich; „mocný mírem“ nebo „mírový vládce“ z Fridu-ríhhi (- Fridrich - Bedřich)

Hermannus (6. 4., 8. 4., 30. 6., 12. 9., 17. 9., 24. 9., 10. 11.)

- Heřman; z Hari-man = branný, vojenský muž; bojovník

Karel (7. 1.)

- z obecného jména karlaz = muž, mužský, chlap

Marquart (1. 1., 21. 2., 30. 5.)

- Markvart; doslova „strážce hranice“

Oldrih (14. 1., 12. 3.)

- Oldřich; doslova „dědičným statkem bohatý“

Valterius (4. 5.)

- Valtr; z Walthari = vládnoucí vojskem

Volframmus (15. 10.)

- Volfram; jméno ze dvou složek - volf = vlk, hraban = havran

Jména se známou totožností

Jména jednoznačně identifikovatelných osob tvoří pouhý zlomek celkového počtu; jsou mezi nimi především česká knížata (od r. 1034 do 1227), moravský markrabí a pražští biskupové. V rámci chronologie roku jde o následující osoby:¹²¹

10. 1. – Brecizlauus dux; český vévoda Břetislav I. (1034–1055)

- Stabilizoval český stát, připojil k němu Moravu a uskutečnil v r. 1039 velkou vojenskou kořistnickou výpravu do Polska a v Hnězdně vyzvedl a odvezl do Prahy tělo sv. Vojtěcha.

12. 1. – Wratislaus dux; český vévoda Vratislav II. (1061–1092, jako král od 1085 Vratislav I.)

- Třikrát ženat (druhá manželka dcera uherského krále, třetí sestra polského knížete), úzký spojenec římského císaře Jindřicha IV., jenž mu udělil titul krále *ad personam*. Založil na Vyšehradě, kam z Pražského hradu přesídlil, kapitolu, podřízenou přímo papeži.

18. 1. – Vladizlaus dux; český vévoda Vladislav II. (1140–1172, zemřel 1174, 1158 český král)

- Po potlačení opozice vedlejší přemyslovské větve na Moravě měl úzké spojení s císařem Friedrichem I., které vedlo k dočasnému področí českého státu, pro zvyšující se vnitřní opozici abdikace a smrt v exilu.

28. 1. – Zpitigneus dux; český vévoda Spytihněv II. (1055–1061)

- Jeho vláda byla naplněna spory s moravskými Přemyslovci. Od papeže získal právo nosit mitru. Založil kapitolu v Litoměřicích

¹²¹<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/Vice-o-Codexu-Gigas---Mer-om-CG/Calender-the-edition-of-the-necrology-and-a-list-with-the-commentary/>

1. 2. – Boriuoy dux; český vévoda Bořivoj II. (1101–1107, 1117–1120); byl dvakrát sesazen, podruhé jen oponentem Vladislava I.

2. 2. – Fridericus episcopus; 15. pražský biskup Bedřich (1169–1179)

7. 2. – Brecizlauus dux; (1034–1055) český vévoda Břetislav I.

- Připojil k Čechám Moravu, využil slabosti polského státu tažením do Hnězdna a získal ostatky sv. Vojtěcha (1039) a přes podrobení se římskému králi Jindřichu III. konsolidoval český stát.

14. 2. – Zobezlaus dux; český vévoda Soběslav I. (1125–1140)

- Po návratu z exilu uhájil své postavení poražením císaře Lothara III. V r. 1126, který chtěl na český trůn dosadit olomouckého knížete Otu, jenž v bitvě padl.

18. 2. – Vladizlauus dux; není známo, o jakého člena přemyslovského rodu jde.

19. 2. – Iohannes episcopus morauie; asi Jan III. (1150–1157)

26. 2. – Iohannes ozicensis abbas; opat cisterciáckého kláštera v severočeském Oseku.

17. 3. – Zlaunik pater sancti adalberti; Slavník, zakladatel po Přemyslovcích druhého nejvýznamnějšího rodu raně středověkých Čech, vyvražděného Přemyslovcem v r. 995 na Libici. Pocházel z něho sv. Vojtěch.

24. 3. – Bedrih dux; český vévoda Bedřich (1172–1173 a 1179, zemřel 1189). Byla to doba největších sporů mezi Přemyslovcem o český trůn.

4. 4. – Vladizlaus dux, Daniel episcopus; český vévoda Vladislav neznámo jaký a 18. pražský biskup Daniel II. (1197–1214), patří k předním prelátům v říši.

11. 4. – Wladizlaus dux; český vévoda Vladislav I. (1109–1117 a 1120–1125)

- Manželka Richeza z Bergu. Spory s Uhrami skončily úspěšně. Poprvé uváděn jako číšník římského krále.

6. 5. – Mislen abbas; nejisté, zda opatovický

5. 6. – Zuatopluc dux; český vévoda Svatopluk (1107–1109), v sporech o trůn zavražděn.

11. 6. – Tyadagus episcopus; 3. biskup pražský Thiddag (998–1017)

15. 6. – Brecizlaus dux et episcopus; český vévoda Jindřich Břetislav (1193–1197) a od r. 1182 17. biskup pražský.

- Protože ve svých rukou soustředil světskou i duchovní moc v Čechách, zabránil vyčlenění pražského biskupství z podřízenosti českému panovníku.

25. 6. – Sdico episcopus; 6. biskup olomoucký Jindřich Zdík (1126–1150) byl významným politickým i kulturním činitelem v středoevropském kontextu.

26. 6. – Hebardus episcopus; 7. biskup pražský Jaromír-Gebhard (1068–1090), bratr a politický protivník Vratislava II. a jednu dobu kancléř římského krále Jindřicha IV.

4. 7. – Meinardus episcopus; 10. biskup pražský Menhart (1122–1134)

10. 7. – Otto episcopus; 13. biskup pražský Ota (1140–1148)

30. 7. – Andreas episcopus; 19. biskup pražský Ondřej (1214–1223), proti králi Přemyslu Otakaru I. bojoval za emancipaci církve. Zemřel v exilu u kurie.

9. 8. – Daniel episcopus; 14. biskup pražský Daniel I. (1148–1167) patřil k předním politikům říše a spolupracovníkům císaře Friedricha I. Barbarossy, jehož doprovázel na prvních dvou italských taženích. Zasloužil se o prohloubení organizace české církve.

12. 8. – Vladizlaus dux; nepovědomo jaký.

6. 9. – Conradus dux; český vévoda vévoda Konrád Ota (1189–1191)

15. 9. – Adleyt ductrix; Adléta uherská (cca 1129–1140), manželka Soběslava I.

16. 9. – Jvrata prepositus; probošt pražské kapituly, sesazen v r. 1142 pro světský způsob života papežským legátem Guidonem.

17. 9. – Hermannus episcopus; 9. biskup pražský Heřman (1099–1122).
19. 9. – Jaromir ducellus; nepovědomo kdo.
21. 9. – Vratislaus dux; český vévoda Vratislav nevědomo jaký, snad syn krále Přemysla Otakara I.
5. 10. – Misloc abbas; opat Podlažicům blízkého kláštera opatovického (+1163), který se zasloužil o jeho obnovu.
12. 10. – Gaudentius episcopus; 1. arcibiskup hnězdenský, bratr sv. Vojtěcha (999–1011).
17. 10. – Petrus abbas; zřejmě opat břevnovský před pol. 2. století.
21. 10. – Detricus abbas de postolpert; Dětrich, opat benediktinského kláštera v severočeských Postoloprtech.
25. 10. – Conradus filius ducis; nevědomo jaký, snad syn Přemysla Otakara I.
17. 11. – Andreas abbas de postolopert; Ondřej, jeden z prvních opatů tohoto kláštera.
23. 11. – Sulizlaus abbas; Sulislav (+1127) opat v Opatovicích.
6. 12. – Gregorius abbas; nepovědomo, kterého kláštera.
9. 12. – Severus episcopus; 6. biskup pražský Šebíř (1030–1067) účastnil se s knížetem Břetislavem tažení do Hnězdna za ostatky sv. Vojtěcha 1039. Byl spoluautorem tzv. Břetislavových dekretů.
10. 12. – Cosmas episcopus; 8. biskup pražský (1091–1098).

Kalendář

Folia věnovaná kalendáři vždy začínají velkými písmeny „KL“ (značící Kalendae), za kterými následuje jméno měsíce. Svislý zelený, červeně lemovaný pruh na vnějším okraji každé stránky má čistě dekorativní charakter. Čísla v prvním sloupci a písmena ve druhém slouží jako vodítko pro určení data Velikonoc. Ve třetím a čtvrtém sloupci jsou zapsány dny v měsíci. V pátém sloupci jsou tiskacími písmeny napsaná jména svatých, jejichž památka připadá na určitý den. Okolo jsou uvedena jména, jež jsou součástí nekrologia. Na konci kalendáře je ještě na samostatném foliu 311v seznam světců, na jejichž svátek připadnou Velikonoce v příštích 26 letech.

Závěr

Cílem mé závěrečné práce bylo představit Codex gigas jako literární památku, která si nezaslouží být spojována s okultismem a vnímána jako vstupenka do podsvětí. Pojmenování *Ďáblova bible* podle iluminace na jedné ze stran, z celkového počtu 320, je nejen neoprávněné, ale také zcestné. V kapitole o penitenciálu a zaříkadlech, ve které se zmiňuji právě o celostránkovém portrétu d'ábla, předkládám tezi, že umístění tohoto diptychu (d'ábla a nebeského města), je tu právě pro připomenutí čtenáře, aby měl na paměti, že modlitby a pokání vynesou duši do nebe, pokud však člověk podlehne pokušení zaklínadel, dostane se do pekla. Samotné umístění do přesného středu rukopisu (tematicky vzato), stejně tak uspořádání textů, které je odkazem k oblíbené středověké souměrnosti, dělá z kodexu unikátní umělecké dílo. Setkat se můžeme také s přirovnáním k osmému divu světa.

Cílem mé práce byla na základě interpretace konkrétních textů, spolu s představením benediktinského řádu, demystifikace rukopisu. Troufám si tvrdit, že se mi to povedlo. Nezodpovězenou otázkou však stále zůstává totožnost písaře a zajímavé je také zamyšlení, proč rukopis vznikl právě s výběrem těchto textů.

Na první otázku odpovědět nedokážu, prameny vedoucí k totožnosti písaře dostupné žádné nejsou a faktem, který stojí za povšimnutí, je, že v kodexu chybí explicit; údaj o vzniku díla po ukončení textu. Písaři ve středověku tento prvek hojně uváděli, neboť se tak mohli přihlásit o zásluhy k rozvoji vzdělanosti. Možným vysvětlením by mohla být písařova neukončená práce na rukopisu.

Co s týče volby textů; právě tato skladba děl, pro připomenutí abecedy hebrejská, řecká, latinská, hlaholice a cyrilice, Starý a Nový zákon, díla Josefa Flavia, Isidorovy Etymologie, spisy s lékařskou tematikou, penitenciál a zaříkadla,

Kosmova Kronika česká a Benediktova řehole, poskytují benediktinskému mnichu, členovi jednoho z nejvzdělanějších řádů dějin, knihovnu celé středověké vzdělanosti v jednom svazku, díky čemuž má mnich na jednom místě všechny potřebné texty ke svému vzdělávání. Konečná podoba a zpracování rukopisu ještě navyšují jeho hodnotu a *Codex gigas* je beze sporu jedním z největších uměleckých děl nejen naší, ale i světové literatury.

Dodatek I

Codex gigas inspiroval celou řadu tvůrců a umělců v různých odvětvích; v literatuře, hudbě, filmu i rozhlase. Níže předkládám soupis, v jaké podobě se s kodexem a jeho odkazem můžeme setkat:

- V roce 1853 se CG nechal inspirovat spisovatel Jiří Kolár, který v časopise Lumír publikoval svůj fantaskní román *Pekla zplozenci*. Rukopis tu slouží dvěma postavám; pro opata jako věřícího člověka Filoména je to zdroj poznání, pro alchymistu Alessandra slouží jako zdroj při sloužení satanské mši.
- V roce 2007 napsal Arnošt Vašíček knihu *Tajemství Ďáblovy bible*. V anotaci knihy se dozvídáme o velmi podivném rukopisu, který se jakoby zázrakem objevuje před necelými osmi sty lety v chudém benediktýnském klášteře v Podlažicích. Rukopis je největší, jaký kdy na světě existoval. Podle legendy není dílem člověka, ale samotného ďábla.
- V roce 2007 vydal také trilogii s touto tematikou německý spisovatel Richard Dübello, a to pod názvem *Ďáblova bible*, *Strážci Ďáblovy bible* a *Dědička Ďáblovy bible*.
- Ve stejném roce vydala knihu s názvem *Rubín věčného Žida* Jana Divišová. Hlavní postavou je německý student, který po vraždě svého otce pátrá po rubínu ze svatováclavské koruny Karla IV. a po ztraceném pergamenu z Ďáblovy bible, na kterém by měl být seznam potomků bájného Žida Ahasvera.
- Mezi další tvůrce, kteří se nechali inspirovat rukopisem, patří režisér Jiří Strach. Třídílný film s názvem *Ďáblova lest* vysílala Česká televize v roce

2009. Jednotlivé části filmu se jmenují *Noc hadů*, *Vražedný kód* a *Brána nebes*. Autorem scénáře je Arnošt Vašíček.

- Pod režii estonské tvůrkyně Gadi Lūbek vznikl v roce 2012 krátkometrážní film *Codex gigas*. Je natočen ve stylu *noir* a odehrává se v 50. letech 20. století. Postavy, jejichž osudy manipuluje samotný ďábel, spojuje chamtivost a touha po bohatství.
- I v hudbě má CG svého zástupce; švédská metalová skupina *Candlemass* nazpívala píseň *Codex gigas* v rámci alba *Nightfall* v roce 1987.
- V roce 2006 vysílal ČRo *Leonardo* rozhlasový seriál s názvem *Tajemství Ďábelovy bible*. V seriálu dominoval smyšlený dialog mezi opatem podlažického kláštera a samotným ďáblem a mezi jednotlivými vstupy si posluchači mohli poslechnout například *Árii ďábla z Čertovy stěny*.

Dodatek II

V České republice máme tři zásadní místa, na která se můžeme vydat v rámci „putování po stopách kodexu“. Jsou to Podlažice, Břevnov a Broumov. Zmíněná místa jsem navštívila a snímky zde pořízené přikládám na závěr práce.

Podlažice jsou malá obec u Chrasti na Chrudimsku, kde je na místě husity zbořeného benediktinského kláštera vystaven kostel sv. Markéty. Na hranici pozemku stojí turistická cedule s informacemi o bývalém klášteře, o výstavbě kostela i o archeologickém výzkumu, který zde probíhal. Nechybí ani zmínka o Codexu gigantu spolu s legendou o údajném vzniku rukopisu. V Chrasti v Městském muzeu je stálá expozice věnovaná CG. Té dominuje maketa rukopisu a papírový model kláštera od pracovníka muzea Martina Linharta. Výstava je obohacena o archeologické vykopávky z Podlažic. V projekční místnosti je v případě zájmu možné shlédnout dokument o CG, který byl natočen při příležitosti výstavy kodexu u nás v roce 2007 v pražském Klementinu.

Z Podlažic putoval rukopis do zástavy kláštera v Sedlci, odkud ho vykoupil benediktinský opat Bavor z Nečtin. V rámci prohlídky pod osobitým vedením člena řádu se v rámci poutavého a pohlcujícího výkladu návštěvník dozví nepřehledné množství informací; od životopisu Benedikta z Nursie, jeho Řehole, přes založení kláštera a jeho osudy ve všech etapách dějin naší země, až po seznámení se s životy dnešních řeholníků a břevnovských mnichů. Prohlídka se koná v bazilice sv. Markéty, v kryptě z 11. století a v prelaturě s Tereziánským sálem. Při výkladu bratra-průvodce rukopis zmíněn nebyl, ale na základě mého dotazu se člen řádu rozpovídal o všech všeobecně známých faktech, o místě vzniku, o jeho putování spolu s tím, kde je kodex nyní uchován, stejně tak o samotném obsahu.

Z Břevnova, v roce 1420 po vypuknutí husitských válek, utíkají břevnovští bratři i s částí knihovny do mateřského kláštera v Broumově. V Břevnově zůstali pouze tři bratři, kteří se rozhodli místo neopouštět; přišli zde o život. Součástí

majetku, který mniši vzali s sebou, byl i CG. Cestou do Broumova skupina nechala část majetku v Kladsku, zde byl rukopis uchováván 10 let; součástí broumovské knihovny se stal až v roce 1430. Zde sloužil jako pamětní kniha, do které se zapisovali významní návštěvníci kláštera. I zde je možné navštívit prostory kláštera s průvodcem, který zájemce provede kostelem sv. Vojtěcha, refektářem s kopií Turínského plátna a bohatou knihovnou s téměř 17 tisíci svazky knih. Ani zde nepadla o Codexu gigantu ani zmínka. Navíc průvodce, ač bývalý a vystudovaný knihovník, o rukopise žádné povědomí neměl.

Seznam použité literatury a webových stránek

- 1) *A brief history of the Benedictine order* [online]. [cit. 2019-01-03]. Dostupné z: <<http://www.osb.org/our-roots/a-brief-history-of-the-benedictine-order/>>.
- 2) BERAN, Aleš. *Výuka řecko-latinské lékařské terminologie ve studijních programech všeobecného lékařství na lékařských fakultách v České republice a ve světě* [online]. [cit. 2018-10-18]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/58965/IPTX_2010_1_11410_0_196564_0_93381.pdf?sequence=1>.
- 3) *Books of steps – Wikipedia* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Book_of_Steps>.
- 4) *Břevnovské arcidiecéze* [online]. [cit. 2018-12-09]. Dostupné z: <<https://www.brevnov.cz/cs/>>.
- 5) ČAPKA, František. *Stručný vývoj písma*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-0917-9.
- 6) ČERNÝ, Petr. *Několik poznámek k ikonografickým aspektům iluminované výzdoby v rukopisu Codex Gigas*. In: CÍSAŘ, K. *Nefotě mě před knihovnou: kniha pro Jana Rouse*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2009, s. 29-47. ISBN 978-80-86863-36-8.
- 7) *Constantine the African – Wikipedia* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Constantine_the_African>.
- 8) DOBROVSKÝ, Josef: *Litterarische Nachrichten: von einer auf Veranlassung der böhm. Gesellschaft: im Jahre 1792 unternommenen: Reise nach Schweden und Russland*, J. G. Calve, Praha 1796. [cit. 2019-02-09]. Dostupné také z: <<http://www.kb.se/Dokument/Codex/Dobrovsk%C3%BD.pdf>>.
- 9) *Eusebia Sofronia Hieronyma, kněžka Stridoňana, o ustavičném panenství blah P. Marie proti Helvidiovi kniha jedna*, přel. F. Bauer. In: *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 18, 3, 1877, str. 161–178, 257–279. [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_7473>.

- 10) GULLICK, M., I. HLAVÁČEK, J.SVANBERG a A. WOŁODARSKI. *Codex Gigas*. Kungliga biblioteket [online]. [cit. 2018-12-09]. Dostupné z: <<http://www.kb.se/codex-gigas/Svensk-Codex-Gigas/>>.
- 11) HANÁK, Přemysl. *Hippokrates z Kósu – zakladatel moderní medicíny* [online]. [cit. 2018-10-18]. Dostupné z: <<https://www.pediatriepropraxi.cz/pdfs/ped/2015/03/18.pdf>>.
- 12) HERWEGEN, Ildefons. *Smysl a duch Benediktovy řehole*. V českém jazyce vyd. 1. Vyšší Brod: Cisterciácké opatství, 2008. 345 s. ISBN 978-80-86644-99-8.
- 13) HIPPOKRATES. *Aforismy. Prognostikon: O vzduchu, vodách a místech*. Praha: Alberta, 1993. 111 s.
- 14) CHARVÁT, Petr. *Podlažické sestry dvanáctého století v zápisech Codexu Gigas*. In: *Archeologie východních Čech 10: recenzovaný časopis*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2015. ISSN 1805-4676.
- 15) ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae*. I-III. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000. 383 s. Knihovna středověké tradice ; III. ISBN 80-86005-97-6.
- 16) JEAN, Georges. *Písmo paměť lidstva*. Bratislava: Slovart, 1994. 224 s., rejstř., fot., obr. ISBN 80-7145-115-0.
- 17) JERONÝM a ŠUBRT, Jiří, ed. *Legendy o poustevnících = Vitae eremitarum*. Překlad Jiří Šubrt. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2002. 150 s. Knihovna raně křesťanské tradice; 1. ISBN 80-7298-050-5.
- 18) KÉKI, Béla. *5000 let písma*. 1. vyd. Praha: Ml. fronta, 1984.
- 19) *Klášter Broumov – Klášterní knihovna* [online]. [cit. 2018-12-09]. Dostupné z: <<http://www.klasterbroumov.cz/cs/klasterni-knihovna>>.
- 20) KOLÁR, Jaroslav. *Návraty bez konce: studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis, 1999. 358 s.
- 21) LANG, A., *Otec pouště sv. Jeronym*. Praha: Vyšehrad, 1948.
- 22) *Liber pantegni – Wikipedia* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Liber_pantegni>.
- 23) MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 866 s. ISBN 978-80-7422-048-7.

- 24) NEWMAN, Ja'akov, Gavri'el SIVAN, Markéta ZBAVITELOVÁ a Dušan ZBAVITEL. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1992, 285 s. Judaika, sv. 1. ISBN 80-900895-3-4.
- 25) NIGG, Walter. *Benedikt z Nursie: Otec západního mnišství : Esej*. Přeložil A. ŘEHOŘ VELIKÝ. Praha: Zvon, 1991, 109 s. ISBN 80-7113-040-0.
- 26) NORDENFALK, Carl. *Heaven and Hell in a Bohemian Bible of the early 13th century* [online]. New York, 1975 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=1RIAeAMUJywC&pg=PA287&lp_g=PA287&dq=Heaven+and+Hell+in+a+Bohemian+Bible+of+the+early+13th+century&source=bl&ots=n8jWscXu0i&sig=ACfU3U0VjjNsntDe87GHPPrZtdKcQVlx1Tw&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiluJzO9b3hAhVHaFAKHY-EDnAQ6AEwB3oECAgQAQ#v=onepage&q=Heaven%20and%20Hell%20in%20a%20Bohemian%20Bible%20of%20the%20early%2013th%20century&f=false>.
- 27) PACNEROVÁ, Ludmila. *Česká varianta charvátské hranaté hlaholice*. In: Slovo, sv. 44-46 (1994-'96), 45-62, Zagreb 1996.
- 28) PAICHL, Přemysl. *Dějiny zubní medicíny* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <http://www.paichl.cz/knihy/Paichl_stomatologie.pdf>.
- 29) PEČÍRKA, Josef. *Zpráva o rukopisech českých v královské bibliotéce ve Stockholmě se nacházejících*. Časopis českého Museum. 1851, roč. 25, č. 1, s. 98-108. [cit. 2018-12-10]. Dostupné také z: <<http://kramerus.nkp.cz/kramerus/handle/ABA001/30079360>>.
- 30) *Philaretus, De pulsibus – Kungliga biblioteket* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <<http://www.kb.se/codex-gigas/Svensk-Codex-Gigas/bladdra/Ars-medicinae/Philaretus/?close=False&closechild=False&mode=0&page=484#content>>.
- 31) PLAČEK, Josef. *Příspěvky k otázce Nekrologu Podlažického*. In: Listy filologické 34, 1907, s. 103-115.
- 32) PLESKALOVÁ, Jana. *K počátkům českého pravopisu*. In: Listy filologické, roč. 122, 1999, č. 3-4. s. 167-175.
- 33) PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000-2010*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011. 204 s. Studium; sv. 34. ISBN 978-80-7294-834-5.

- 34) SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 317 s.
- 35) ŠRÁMEK, Josef. *Mezi normou, reformou a praxí: proboštví benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2016. 481 stran. Hi!; sv. 7. ISBN 978-80-87895-73-3.
- 36) ŠUBRT, Jiří. *Římská literatura*. Vyd. 1. Praha : OIKOYMENH, 2005. 502 s. Sborníky, slovníky, učební texty ; sv. 26. ISBN 807298-095-5.
- 37) *Theophilus Protospatharius – Wikipedia* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Theophilus_Protospatharius>.
- 38) TRUHLÁŘ, Antonín. *Dobrovský Josef*. In: *Ottův slovník naučný*. Praha: J. Otto, 1893. Dostupné online. Díl 7. 733 s.
- 39) VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství. 1, Od prapočátků po svatého Jana Zlatoústého*. Vyd. 1. Praha: Benediktinské arcidiákonství svatého Vojtěcha a svaté Markéty v Břevnově, 2006. 348 s. Pietas benedictina; 11. ISBN 80-86882-02-0.
- 40) VERZICH, Maurus a Radim VALÍK. *Svatý Benedikt*. Autor úvodu Anastáz OPASEK. Praha: Scriptum, 1992, 193 s. ISBN 80-900335-9-8.
- 41) VINTROVÁ, Alžběta. *Antroponyma v Podlažickém nekrologiu* [online]. Brno, 2012 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/qxri6/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Pleskalová.
- 42) *V zajetí umění kuriozit – kunstkomora císaře Rudolfa II. - 100+1 zahraniční zajímavost* [online]. [cit. 2019-01-09]. Dostupné z: <<https://www.stoplusjednicka.cz/v-zajeti-umeni-kuriozit-kunstkomora-cisare-rudolfa-ii-1>>.
- 43) WOJCIECHOWSKA, Maria. *O największym kodeksie czeskim* [online]. In: *Studie o rukopisech* 3, 1964, s. 1-45. [cit. 2018-10-18]. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:c34d22d3-ae29-11e1-1331-001143e3f55c?page=uuid:c34d22d7-ae29-11e1-1331-001143e3f55c>>.

Seznam příloh

- Fotografie 1 – Kostel sv. Markéty v Podlažicích. (vlastní snímek)*
- Fotografie 2 – Maketa v Muzeu města Chrasti. (vlastní snímek)*
- Fotografie 3 – Detail makety. (vlastní snímek)*
- Fotografie 4 – Městské muzeum v Chrasti. (vlastní snímek)*
- Fotografie 5 – Model benediktinského kláštera v chrasteckém muzeu, jehož autorem je tamní pracovník Miloslav Linhart. (vlastní snímek)*
- Fotografie 6 – Břevnovský klášter I. (vlastní snímek)*
- Fotografie 7 – Břevnovský klášter II. (vlastní snímek)*
- Fotografie 8 – Kostel sv. Markéty. (vlastní snímek)*
- Fotografie 9 – Broumovský klášter I. (vlastní snímek)*
- Fotografie 10 – Broumovský klášter II. (vlastní snímek)*
- Fotografie 11 – Kostel sv. Vojtěcha. (vlastní snímek)*
- Fotografie 12 – Klášterní knihovna. (vlastní snímek)*
- Fotografie 13 – Desky rukopisu. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)*
- Fotografie 14 – Předsádka (abecedy). (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)*
- Fotografie 15 – Nebeský Jeruzalém. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)*
- Fotografie 16 – Rarášek. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)*

Přílohy

